

GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O PRAĆENJU SUDSKIH POSTUPAKA U CRNOJ GORI

Jun 2022 – Septembar 2023

Oktobar 2023. godine

**GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O PRAĆENJU
SUDSKIH POSTUPAKA U CRNOJ GORI
Jun 2022 – Septembar 2023**

Oktober 2023. godine

GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O PRAĆENJU SUDSKIH POSTUPAKA U CRNOJ GORI

JUN 2022 – SEPTEMBAR 2023

Izdavač:

Centar za monitoring i istraživanje CeMI
Bul. Svetog Petra Cetinjskog 96, VI/12
e-mail: info@cemi.org.me
www.cemi.org.me

Urednici:

Zlatko Vujović
Tea Gorjanc-Prelević

Projektni tim:

Teodora Gilić
Ognjen Mitrović
Vladimir Simonović
Milica Bulatović
Tatjana Gogić

Istraživački tim:

Ognjen Mitrović
Vladimir Simonović
Milica Bulatović
Tatjana Gogić

Štampa:

SmartPrint

Tiraž:

150

Godina izdanja:

2023

Napomena: Sadržaj izvještaja je isključiva odgovornost CeMI-ja i HRA ni na koji način ne može biti interpretiran kao zvanični stav Evropske unije, kao ni Ministarstva javne uprave.

Ministarstvo
javne uprave

SADRŽAJ

1.	UVOD	6
2.	PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR	8
2.1.	Opšti pravni okvir	8
2.1.1.	Međunarodni standardi	8
2.1.2.	Nacionalno zakonodavstvo	11
2.1.3.	Institucionalni okvir	14
3.	METODOLOGIJA	18
3.1.	Praćenje suđenja: ciljevi i osnovni principi	18
3.2.	Osnovni principi CeMI i HRA programa praćenja suđenja	19
3.3.	Metodologija praćenja suđenja	19
3.3.1.	Tim za praćenje suđenja	20
3.3.2.	Uzorak praćenih suđenja	20
4.	ANALIZA POŠTOVANJA PRAVA NA FER I PRAVIČNO SUĐENJE U KRIVIČNIM POSTUPCIMA – EFIKASNOST KRIVIČNOG POSTUPKA	22
4.1.	Osvrt na stanje sudske infrastrukture i stanje u sudovima	23
4.1.1.	Kadrovski kapaciteti	23
4.1.2.	Racionalizacija pravosudne mreže	25
4.1.3.	Infrastruktura i pristup za osobe sa invaliditetom	27
4.1.4.	Bezbjednost sudova	27
4.2.	Prethodni postupak	28
4.2.1.	Pravni okvir	28
4.2.2.	Analiza stanja	29
4.3.	Prvostepeni postupak	30
4.3.1.	Kontrola optužnice	31
4.3.2.	Pripremno ročište i glavni pretres	33
4.3.3.	Ročišta na glavnom pretresu	40
4.3.4.	Pravo na javno izricanje presude	44
4.4.	Drugostepeni postupci	45
4.5.	Prosječno trajanje postupka	47
	BIBLIOGRAFIJA	54

1. UVOD

Težnja Crne Gore da postane punopravna članica Evropske unije, zahtijeva ulaganje značajnih napora na polju reforme pravosuđa, kao i otklanjanje sistemskih nedostataka na koje ukazuje Evropska komisija u svojim izvještajima. Međutim, pravosudni sistem Crne Gore se već duži niz godina suočava sa brojnim izazovima koji ograničavaju njegovu sposobnost da efikasno služi javnom interesu. U posljednjem izvještaju Evropske komisije, navodi se da nije ostvaren nikakav napredak na polju reforme pravosuđa.

Zastoji u sudskim postupcima, nedostatak resursa i neujednačena primjena zakona, samo su neki od problema koji doprinose neefikasnom funkcionisanju pravosudnog aparata. Primjetan je i nedostatak ujednačenosti sa evropskim standardima i pravnim tekovinama EU, a u posljednjih nekoliko godina ozbiljan problem predstavlja i deficit političke volje za izglasavanje ključnih zakona iz oblasti pravosuđa, dok slabosti u implementaciji postojećih zakona takođe ostaju neriješene. Svi ovi problemi ne samo da štete pravima građana koji traže pravdu, već opravdano smanjuju njihovo povjerenje u pravosudni sistem.

Nevladine organizacije, Centar za monitoring i istraživanje (CeMI) i Akcija za ljudska prava (HRA), koje se u svojoj djelatnosti bave praćenjem procesa reforme pravosuđa i zaštitom ljudskih prava, teže ka tome da aktivno doprinesu rješavanju nekih od navedenih problema i nedostataka u ovim oblastima. Kako bi isti bili u što većoj mjeri konkretizovani, CeMI i HRA implementirali su projekat pod nazivom „Pristup pravdi i ljudskim pravima u Crnoj Gori – projekat monitoringa suđenja 2021-2023“ (u daljem tekstu: Projekat), koji je finansiran od strane Evropske unije i kofinansiran od strane Ministarstva javne uprave.

Osnovni cilj ovog projekta ogleda se u podsticanju demokratskih vrijednosti u Crnoj Gori kroz učvršćivanje temelja vladavine prava i širenje kulture poštovanja ljudskih prava, kao i jačanju uloge civilnog društva kao katalizatora u promociji ljudskih prava, sa posebnim akcentom na pristup pravdi i vladavinu prava.

Kako naziv sugerise, jedna od ključnih aktivnosti Projekta bio je monitoring sudskih postupaka. Konkretno, posmatrani su samo krivični postupci. Značaj ove vrste monitoringa ogleda se u doprinosu povećanju transparentnosti i unaprjeđenja sudskih procesa. Kroz pažljivo i sistematično prikupljanje podataka, monitoring sudskih postupaka omogućava dubinsku analizu i identifikaciju ključnih problema u radu i funkcionisanju sudova, na osnovu čega je moguće doći do preporuka za unaprjeđenje.

U ovom izvještaju predstavljeni su rezultati dobijeni tokom perioda praćenja suđenja od juna 2022. do septembra 2023. godine. Izveštaj sadrži podatke koji ukazuju na stepen usklađenosti postupanja sudova i državnih tužilaštava sa domaćim zakonodavstvom i međunarodnim standardima u oblasti krivičnog prava. Jedan od primarnih zadataka ovog izvještaja jeste da, putem analitičkog sagledavanja stanja u pravosuđu, sa posebnim fokusom na krivično pravo, identifikuje ključne oblasti u kojima je potrebno preduzeti korake ka unaprjeđenju krivičnog prava, sa konačnim ciljem većeg poštovanja temeljnih ljudskih prava.

Ne računajući uvod, Izvještaj se sastoji od četiri glavna dijela: pravnog i institucionalnog okvira, metodologije, analize praćenja sudskih postupaka i zaključaka i preporuka.

U dijelu izvještaja koji je posvećen pravnom i institucionalnom okviru, bavimo se analizom i tumačenjem pravnih i institucionalnih elemenata relevantnih za praćenje krivičnih predmeta. Poglavlje počinje sa uvidom u međunarodne standarde prava na pravično suđenje. Posebno su naglašeni standardi Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP) i prakse Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP), a dat je i osvrt na međunarodne standarde o pravima žrtava krivičnih djela. U ovom poglavlju je obrađen i osnovni nacionalni pravni i institucionalni okvir tj. relevantni nacionalni propisi u oblasti krivičnopravne materije i zaštite osnovnih ljudskih prava, kao i uloga i odgovornost sudova i državnog tužilaštva, kao osnovnih institucija sistema od kojih zavisi sprovođenje pravde.

U trećem poglavlju govorimo o ciljevima i temeljnim principima programa praćenja sudskih postupaka i opisujemo kako se ti programi koriste za nadzor pravosudnih postupaka i podršku pravičnosti, transparentnosti i efikasnosti pravosuđa. U ovom dijelu opisani su osnovni ciljevi i principi praćenja suđenja, kao i metodologija praćenja suđenja koju su posmatrači koristili.

Četvrto, ujedno i najobimnije poglavlje koje čini srž ovog izvještaja, posvećeno je analizi podataka do kojih su posmatrači došli prateći sudske postupke u periodu od juna 2022. do septembra 2023. godine. Ovo poglavlje sadrži kvalitativne i kvantitativne podatke, predstavljene na posebno strukturiran način, po cjelinama, shodno standardizovanim formularima koje su posmatrači popunjavali tokom monitoringa sudskih postupaka.

Posljednje poglavlje posvećeno je zaključcima do kojih su posmatrači došli i preporukama za unaprjeđenje krivičnopravnog sistema, u cilju povećanja stepena poštovanja ljudskih prava, kako okrivljenih tako i žrtava i oštećenih u krivičnim postupcima.

2. PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR

2.1. OPŠTI PRAVNI OKVIR

2.1.1. MEĐUNARODNI STANDARDI

Pravo na fer i pravično suđenje smatra se jednim od ključnih standarda u međunarodnom pravu ljudskih prava. Ovi standardi su uobličeni u najznačajnijim aktima međunarodno-pravnog karaktera nastalim nakon Drugog svjetskog rata. Na primjer, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, usvojena od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, naglašava u čl. 10 da svako ima pravo na potpuno jednako pravo na pravično javno suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji će odlučiti o njegovim pravima i obavezama, kao i o osnovanosti bilo koje krivične optužbe protiv njega. Slično tome, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, u čl. 14 st. 1, naglašava da su svi pred sudovima jednaki te da svako ima pravo na pravično i javno suđenje od strane nadležnog, nezavisnog i nepristrasnog suda, ustanovljenog zakonom, koji će odlučivati o osnovanosti svake optužbe krivično-pravne prirode protiv njega, kao i u sporovima o njegovim pravima i obavezama građanske prirode.

Međutim, prava garantovana ovim aktima nijesu jedini standardi koji utvrđuju pravo na fer i pravično suđenje. Sudska praksa ESLJP ukazuje na postojanje dodatnih standarda i garancija koje treba uzeti u obzir prilikom procjene poštovanja ovog prava. Primjera radi, ESLJP je razvio pojam „pravde u razumnom roku“ kao sastavni dio prava na pravično suđenje. Na osnovu ovog standarda procjenjuje se da li je postupak trajao predugo da bi se smatrao fer i pravičnim. Takođe, ESLJP je utvrdio da pravo na pravično suđenje obuhvata i pravo na pristup dokazima, pravo na odbranu, te pravo na javnost suđenja. Sve ove garancije zajedno čine cjeloviti standard poštovanja prava na fer i pravično suđenje, a procjena poštovanja ovog standarda mora uzeti u obzir sve navedene aspekte.

ESLJP je u svojim odlukama naglasio da pravo na pravično suđenje, garantovano čl. 6 EKLJP, predstavlja jedno od najfundamentalnijih prava koje pojedincima treba da budu osigurano. Ovaj standard se primjenjuje na sve faze sudskog postupka, uključujući postupak preispitivanja odluka sudova, što ukazuje na njegov izuzetno širok domet. Pored toga, ESLJP je naglasio da pravo na pravično suđenje podrazumijeva ne samo formalnu zaštitu prava, već i suštinu tih prava u svakom pojedinačnom slučaju, što znači da pojedinci moraju imati stvarni pristup pravdi.

U procesu primjene standarda pravičnog suđenja u nacionalnom pravu, države su u obavezi da usklade svoje zakonodavstvo i praksu sa odredbama EKLJP. U slučaju da dođe do povrede ovog ključnog standarda, pojedinac ima pravo da podnese predstavku ESLJP koji će detaljno razmotriti slučaj i donijeti odluku o eventualnoj povredi čl. 6 EKLJP. U skladu sa tim, u slučaju utvrđivanja povrede prava na pravično suđenje, država ima obavezu da obezbijedi adekvatnu pravičnu naknadu pojedincu čija su prava povrijeđena.

U kontekstu prakse ESLJP, čl. 6 EKLJP se primjenjuje kroz različite komponente, koje su se razvile kao posljedica sudskog tumačenja i razvoja jurisprudencije. U dijelu zaštite prava stranaka u parničnom postupku, sudski standardi počivaju na kumulativnom prisustvu elemenata kao što su postojanje „spora“ oko „prava“ ili „obaveze“¹, osnova prava ili obaveze u unutrašnjem pravu², kao i „građanska“ priroda prava ili obaveze³. S druge strane, u krivičnim stvarima primjena čl. 6 se određuje na osnovu različitih kriterijuma, uključujući da li je djelo prepoznato kao krivično u nacionalnom zakonodavstvu (prvo mjerilo iz predmeta Engel), prirodu djela (drugo mjerilo iz predmeta Engel) i stepen težine moguće kazne (treće mjerilo iz predmeta Engel). Stoga, kako bi se osigurala primjena čl. 6 EKLJP, ključno je da se imaju u vidu ovi standardi koji su razvijeni kroz praksu ESLJP⁴.

Uzimajući u obzir sistematiku iz komentara i doktrinarnih tumačenja, mogu se navesti sljedeći elementi prava na pravično suđenje: 1) pravo na pristup sudu; 2) pravo na odbranu i pravnu pomoć; 3) pravo na procesnu ravnopravnost; 4) pravo na javno i kontradiktorno suđenje; 4) pravo na saslušanje; 5) pravo na dokaz; 6) pravo na javnu objavu presude; 7) pravo na sud ustanovljen zakonom; 8) pravo na nezavisnost i nepristrasnost u suđenju; 9) pravo na suđenje u razumnom roku; 10) zabrana arbitrarnog postupanja⁵.

Osim ovih prava, možemo navesti i: 1) pravo na obaviještenost o razlozima lišenja slobode i optužbi; 2) pravo na pretres u prisustvu optuženog; 3) prezumpciju nevinosti; 4) pravo na tumača i na prevod; 5) imunitet od samooptuživanja; 6) pravo na obrazloženu presudu; 7) pravo na pravno sredstvo protiv presude; 8) pravo na odštetu zbog greške suda; 9) pravo da se ne bude suđen ili kažnjen dva puta u istoj pravnoj stvari⁶.

Iako EKLJP ne sadrži posebne odredbe koje se specifično odnose na prava oštećenih i žrtava krivičnih djela, a praksa ESLJP se pretežno bazira na odlukama koje su donošene na temelju žalbi okrivljenih lica, bilo bi neispravno zaključiti da se pravo na pravično suđenje ne odnosi i na žrtve i oštećene. Praksa ESLJP ističe značajna prava žrtava i oštećenih u kontekstu čl. 6 EKLJP. Konkretno, ESLJP je u svojim presudama potvrdio da se pravo na pristup sudu i pravo na suđenje u razumnom roku, kao elementi prava na pravično suđenje, odnose i na oštećenog⁷. Važno je naglasiti da se ova prava u najvećoj mjeri izvode iz prava na zaštitu građanskih prava koja se štite u okviru krivičnog postupka.

¹ Benthem protiv Holandije, predstavka br. 8848/80, 23. oktobar 1985.

² Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva, predstavka br. 32555/96, 19. oktobar 2005.

³ Ingeisen protiv Austrije, predstavka br. 2614/65, 23. jun 1973.

⁴ Engel i dr. protiv Holandije, predstavke br. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, 8. jun 1976.

⁵ Uzelac, Alan, Pravo na pošteno suđenje: opći i građanskopravni aspekti čl. 6. st. 1. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (2010). str.3.

⁶ Drašković, Dragoljub, Pravo na pravično suđenje, Matica crnogorska br. 71, 2017, str. 18-19.

⁷ U predmetu Anagnostopoulos protiv Grčke (predstavka br. 54589/00, 3 april 2003) ESLJP je povredu prava na pristup sudu obrazložio stavom da je oštećeni imao legitimna očekivanja da sud odluči o njegovom zahtjevu za naknadu štete, te da je zastarjelost krivičnog gonjenja nastupila zbog kašnjenja pravosudnih organa. U predmetu Atanasova protiv Bugarske (predstavka br. 72001/01, 2. oktobar 2008) sud je pored povrede prava na pristup sudu, utvrdio i povredu prava na suđenje u razumnom roku, jer nacionalni sud dvije godine nije odlučivao o tome da li treba da ispituje zahtjev za naknadu štete koji je podnijela oštećena strana nakon okončanog krivičnog postupka.

Osim EKLJP i prakse ESLJP, prava žrtava krivičnih djela garantovana su i Evropskom konvencijom o obeštećenju žrtava nasilnih zločina iz 1983. godine⁸. Važne izvore u oblasti prava žrtava u krivičnim postupcima predstavljaju i direktive Evropske unije i preporuke Savjeta Evrope. Posebno treba pomenuti Direktivu 2012/29/EU o uspostavljanju minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih djela⁹, koja na najsveobuhvatniji način tretira prava žrtava krivičnih djela¹⁰, kao i Preporuku Savjeta Evrope Rec(2006)8 o pomoći žrtvama zločina¹¹.

Kada je riječ o primjeni EKLJP u odnosu na Crnu Goru, ovo pitanje otvoreno je u prvoj presudi ESLJP protiv Srbije i Crne Gore, u predmetu Bijelić protiv Crne Gore i Srbije¹². Presuda u ovom predmetu ima veliki značaj jer je utvrđeno da je ESLJP nadležan da razmatra predstavke koje se odnose na kršenje ljudskih prava od strane crnogorskih državnih organa počevši od 3. marta 2004. godine, kada su Srbija i Crna Gora obavijestile Savjet Evrope o ratifikaciji Konvencije. Iako se Crna Gora proglasila nezavisnom državom tek 2006. godine, ESLJP je utvrdio da je Crna Gora vezana Evropskom konvencijom, uključujući i njene Protokole¹³.

ESLJP je donio niz relevantnih presuda u postupcima protiv Crne Gore. Navešćemo samo neke, kako bi ilustrovali značaj prakse ovog suda na nacionalni pravni poredak.

Imajući u vidu da su prava žrtve jedan od fokusa ovog projekta, vrijedi osvrnuti se na početak na presudu u predmetu Brajović i drugi protiv Crne Gore¹⁴. Naime, sud je u ovoj presudi utvrdio povredu čl. 6 st. 1 jer Apelacioni sud neopravdano nije odlučivao o žalbi podnosioca predstavke na odluku o troškovima u krivičnom postupku. U presudi u predmetu Mugoša protiv Crne Gore¹⁵, Sud je utvrdio povredu čl. 5 st. 1 EKLJP zbog dužine trajanja pritvora i neprodužavanja pritvora u zakonskim rokovima, kao i povredu čl. 6 st. 2 EKLJP, tj. povredu pretpostavke nevinosti, usljed činjenice da ga je Viši sud rješenjem o produžavanju pritvora oglasio krivim prije nego što je njegova krivica dokazana na osnovu zakona.

Od posebnog značaja su i presude kojima je ESLJP utvrdio djelotvornost pravnih lijekova. Shodno ESLJP, da bi pravni lijek bio djelotvoran, mora biti podoban da djeluje preventivno i da nadoknadi štetu ako je došlo do odugovlačenja postupka. Djelotvornost pravnih sredstava propisanih u Zakonu o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, ESLJP je priznao u predmetu Vukelić protiv Crne Gore¹⁶ (kontrolni zahtjev) i Vučeljić protiv Crne Gore¹⁷ (tužba za pravično zadovoljenje), dok je u predmetu Siništaj i drugi protiv Crne Gore¹⁸ ustanovio djelotvornost ustavne žalbe kao pravnog lijeka.

⁸ Dostupno na: <https://rm.coe.int/1680079751>

⁹ Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=SK>

¹⁰ Osim ove direktive, možemo pomenuti i Direktivu 2004/20/EC o obeštećenju žrtvama nasilnih međunarodnih zločina, Direktivu 2011/36/EU o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava ovih krivičnih djela, Direktivu 2011/99/EU o evropskom nalogu za zaštitu i dr.

¹¹ Dostupno na: <https://rm.coe.int/16805afa5c>

¹² Predstavka br. 11890/05, 28. april 2009.

¹³ Vidjeti više: Akcija za ljudska prava HRA: <https://www.hraction.org/2009/04/30/obavjestenje-za-javnost-povodom-presude-evropskog-suda-za-ljudska-prava-u-predmetu-bijelic-protiv-crne-gore-i-srbije/>

¹⁴ Predstavka br. 52529/12, 30. januar 2018. godine.

¹⁵ Predstavka br. 76522/12, 21. septembar 2016. godine.

¹⁶ Predstavka br. 58258/09, 4. jun 2013. godine.

¹⁷ Predstavka br. 59129/12, 18. oktobar 2016. godine.

¹⁸ Predstavke br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10, 24. novembar 2015. godine.

2.1.2. NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Početak aktivnosti usmjerenih ka potpunoj implementaciji međunarodnih i evropskih standarda prava na pravično suđenje u Crnoj Gori datira od kraja 1998. godine, kada je započeta reforma krivičnog pravosuđa. Ali prije osvrta na krivično zakonodavstvo, važno je reći da Ustav sadrži garancija prava na fer i pravično suđenje koje su propisane Evropskom konvencijom i drugim potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima i koje proizilaze iz prakse ESLJP.

USTAV

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda čini sastavni dio pravnog sistema Crne Gore, u skladu sa čl. 9 Ustava Crne Gore koji propisuje da potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava čine sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva¹⁹.

Prije svega, ostvarivanje prava i sloboda zajemčenih potvrđenim i objavljenim međunarodnim sporazumima propisano je čl. 17. Ustav sadrži i neposrednu garanciju prava na pravično suđenje, sadržanu u čl. 32, kojim se svakome garantuje pravo na pravično i javno suđenje u razumnom roku pred nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom. Ovim članom se garantuje nekoliko prethodno navedenih elemenata prava na pravično suđenje, prije svega pravo na pristup sudu, ali i pravo na sud ustanovljen zakonom i pravo na suđenje u razumnom roku. Nepristrasnost i nezavisnost suda propisani su kao ustavna garancija u čl. 118 st. 1, dok je javnost suđenja, kao još jedan od elemenata prava na pravično suđenje, sadržana u čl. 120 Ustava. Prezumpcija nevinosti propisana je u čl. 35, a pravo da se ne bude suđen ili kažnjen dva puta u istoj pravnoj stvari (ne bis in idem) u čl. 36, a u čl. 37 propisano je pravo na odbranu. Pravo na pravno sredstvo protiv presude, tj. pravo na pravni lijek, propisano je čl. 20 a pravo na pravnu pomoć čl. 21. Pravo na obavještenost o razlozima lišenja slobode i optužbi nalazi se u čl. 30 st. 2 Ustava, dok se pravo na odštetu zbog greške suda nalazi u čl. 38.

ZAKONIK O KRIVIČNOM POSTUPKU

Za projekat monitoringa suđenja, koji se primarno bavi monitoringom krivičnih postupaka, svakako je najznačajniji Zakonik o krivičnom postupku (u daljem tekstu: ZKP). Na samom početku važno je istaći da ZKP ne pravi razliku između oštećenog i žrtve krivičnog djela, već koristi termin „oštećeni“ koji definiše kao „lice čije je kakvo lično ili imovinsko pravo krivičnim djelom povrijeđeno ili ugroženo²⁰“.

ZKP sadrži veliki broj odredbi koje se odnose na standarde prava na pravično suđenje, a izdvojićemo najvažnije, hronološkim redom.

¹⁹Ustav Crne Gore, ("Sl. list CG", br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI).

²⁰Čl. 22 st. 1 tač. 5.

Prvi standard je pretpostavka nevinosti i princip in dubio pro reo, sadržan u čl. 3 ZKP-a, koji podrazumijeva da se svako smatra nevinim dok se njegova krivica ne utvrdi pravosnažnom sudskom odlukom. U skladu s tim, državni organi, mediji, udruženja građana, javne ličnosti i druga lica su dužni da poštuju ovo načelo i da svojim javnim izjavama o krivičnom postupku ne ugrožavaju pravila postupka, prava okrivljenih i oštećenih, kao i princip sudske nezavisnosti. U slučaju kada, uprkos pribavljanju svih raspoloživih dokaza i njihovom izvođenju tokom krivičnog postupka, postoji samo sumnja u vezi s bitnim elementima krivičnog djela ili primjenom određene odredbe Krivičnog zakonika ili ZKP-a, sud će donijeti odluku koja je povoljnija za okrivljenog.

ZKP takođe garantuje prava osumnjičenih/okrivljenih lica i lica lišenih slobode krivičnom postupku kroz niz zakonskih odredbi koje su utemeljene u načelima definisanim u čl. 4 i 5. Osumnjičeni moraju na prvom saslušanju biti obaviješteni o krivičnom djelu koje im se stavlja na teret, kao i o osnovima sumnje protiv njih. Imaju pravo da se izjasne o svim činjenicama i dokazima koji ih terete, te da iznesu sve relevantne činjenice i dokaze koji idu u njihovu korist. Prilikom prvog saslušanja, osumnjičenima/okrivljenima se mora poučiti da nijesu obavezni davati izjave niti odgovarati na postavljena pitanja, te da će sve što izjave moći biti upotrijebljeno kao dokaz protiv njih.

Pravo na tumača jedno je od prava zajamčenih ZKP-om u čl. 8. Krivični postupak se vodi na crnogorskom jeziku. Ipak, stranke, svjedoci i ostala lica koja učestvuju u postupku imaju pravo koristiti svoj jezik ili jezik koji razumiju. U slučaju kada postupak nije vođen na jeziku koji koristi neko od navedenih lica, osigurava se prevođenje iskaza, dokumenata i drugog pismenog dokaznog materijala. Stranke, svjedoci i ostala lica koja učestvuju u postupku mogu se odreći prava na prevođenje ukoliko poznaju jezik na kojem se postupak vodi. U zapisniku će biti zabilježeno da su dobili pouku i iznijeli svoje izjave tokom postupka. Prevođenje se povjerava tumaču shodno odredbama ZKP-a.

Pravo na odbranu je regulisano čl. 12 i 66 ZKP-a. Prema čl. 12, okrivljeni ima pravo da se brani samostalno ili uz pomoć branioca kojeg sam odabere iz reda advokata. Okrivljenom se omogućava da prisustvuje njegovom saslušanju zajedno s braniocem, kao i da se prije prvog saslušanja upozna s pravom na angažovanje branioca, dogovori se s njim o načinu odbrane i da branilac bude prisutan tokom saslušanja. Ako okrivljeni sam ne izabere branioca, sud će mu postaviti branioca po službenoj dužnosti, uz obezbjeđivanje dovoljno vremena i mogućnosti za pripremu odbrane. Čl. 66 propisuje da okrivljeni ima pravo na branioca, pri čemu se isti može odabrati i od strane zakonskog zastupnika okrivljenog, bračnog druga, srodnika u pravoj liniji, usvojioca, usvojenika, brata, sestre ili hranitelja, kao i osobe s kojom okrivljeni živi u vanbračnoj zajednici. Prema ovom članu ZKP-a, samo advokat može biti postavljen kao branilac. Branilac je dužan da podnese punomoćje nadležnom organu pred kojim se vodi postupak, a okrivljeni može dati punomoćje braniocu usmeno na zapisniku kod organa koji vodi postupak.

Nepriistrasnost sudija u skladu s odredbama ZKP-a, regulisana je kroz osnove za izuzeće sudija prema čl. 38. Prema ovom članu, sudija ne može obavljati sudijsku dužnost ako:

- 1) sam bude oštećen krivičnim djelom;
- 2) mu je okrivljeni, njegov branilac, tužilac, oštećeni, njihov zakonski zastupnik ili punomoćnik bračni drug, bivši bračni drug ili osoba s kojom živi u vanbračnoj zajednici, ili srodnik po krvi u pravoj liniji do bilo kojeg stepena, u pobočnoj liniji do četvrtog stepena ili po tazbini do drugog stepena;
- 3) je staratelj, šticićenik, usvojilac, usvojenik, hranitelj ili hranjenik u odnosu na okrivljenog, njegovog branitelja, tužioca ili oštećenog;
- 4) je učestvovao u istom krivičnom predmetu kao sudija za istragu, tužilac, branilac, zakonski zastupnik ili punomoćnik oštećenog, odnosno tužioca, ili je saslušan kao svjedok ili vještak;
- 5) je učestvovao u istom predmetu u donošenju odluke nižeg suda ili odluke, ili donio rješenje kojim je odlučio o sporazumu o priznanju krivice, ili je učestvovao u donošenju odluke koja se osporava žalbom u istom sudu;
- 6) postoje okolnosti koje izazivaju sumnju u njegovu nepriistrasnost.

Pravo na suđenje bez odlaganja je regulisano čl. 15 ZKP-a. Prema odredbama tog člana, okrivljeni ima pravo da bude izveden pred sud i da mu se sudi bez nepotrebnog odugovlačenja, u najkraćem mogućem roku. Sud je dužan da vodi postupak bez nepotrebnog odugovlačenja i da spriječi zloupotrebu prava učesnika u postupku. Ovaj član takođe propisuje da trajanje pritvora i drugih ograničenja slobode treba biti svedeno na najkraće potrebno vrijeme.

Princip istine i pravičnosti je jedan od ključnih opštih principa koji čine sastavni dio prava na fer i pravično suđenje, a uređen je čl. 16 ZKP-a. Prema ovom principu, sud, državni tužilac i drugi državni organi koji učestvuju u krivičnom postupku dužni su da istinito i potpuno utvrde činjenice koje su važne za donošenje zakonitih i pravičnih odluka, te s jednakom pažnjom ispituju i utvrde činjenice koje terete okrivljenog i one koje idu u njegovu korist. Sud je dužan da osigura jednak pristup dokazima i izvođenju dokaza, te jednak tretman stranaka i branilaca u pogledu predlaganja dokaza.

Pravo upoznavanja sa dokaznim materijalom i pravo predlaganja dokaza iz čl. 58 ZKP-a, omogućava oštećenom da u toku istrage ukazuje na relevantne činjenice i predlaže dokaze. Na glavnom pretresu, oštećeni može predlagati dokaze, postavljati pitanja i iznositi primjedbe u vezi sa iskazima. Oštećeni takođe ima pravo da pregleda spise i predmete koji služe kao dokaz, s tim da ovo pravo može biti uskraćeno do momenta donošenja naredbe o sprovođenju istrage ili dok ne bude saslušan kao svjedok. Ovaj član ujedno demonstrira da pojam oštećenog u ZKP-u obuhvata i pojam žrtve, jer se u ovom članu navodi da ukoliko je oštećeni žrtva krivičnog djela protiv polne slobode, garantovano mu je pravo na postupanje sudije istog pola, ako to omogućava kadrovski sastav suda. Osim toga, ako se krivični postupak vodi za krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora preko tri godine, a oštećeni prema svom imovnom stanju ne može da snosi troškove zastupanja, po njegovom zahtjevu mu se može postaviti punomoćnik, dok će sud cijeliti tokom cijelog postupka po službenoj dužnosti da li je oštećenom kao maloljetnom licu potrebno postaviti punomoćnika.

Pravo oštećenog da nastavi krivično gonjenje ogleda se u mogućnosti oštećenog da preuzme, odnosno nastavi gonjenje ukoliko državni tužilac nađe da nema osnova za preduzimanje gonjenja za krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti.

Oštećeni u tom slučaju može da preduzme odnosno nastavi gonjenje u roku od 30 dana od dana kada je primio obavještenje o odbačaju krivične prijave odnosno u roku od 30 dana od dana prijema obavještenja neposredno višeg državnog tužilaštva o postupanju po pritužbi. Takođe, oštećeni može ostati pri podignutoj optužnici ili podići novu u slučaju da je državni tužilac odbacio prijavu ili obustavio istragu, u roku od 30 dana od dana kada je dobio obavještenje od nadležnog državnog tužioca da nema osnova za preduzimanje krivičnog gonjenja po službenoj dužnosti ili od dana kada je primio obavještenje neposredno višeg državnog tužioca po pritužbi koju je podnio (čl. 271a). U slučaju da oštećeni nije obaviješten da tužilac nije preduzeo krivično gonjenje ili da je odustao od gonjenja ima pravo da podnese supsidijarnu optužbu u roku od šest mjeseci računajući od dana kada je donijeto rješenje o obustavi postupka. Ovo pravo imaju i braćni drug oštećenog, lice sa kojim oštećeni živi u vanbračnoj zajednici, djeca, roditelji, usvojenici, usvojitelji, braća i sestre oštećenog, ukoliko oštećeni umre u roku od tri mjeseci od smrti oštećenog. I u toku postupka po supsidijarnoj optužbi, zakonodavac je predvidio da državni tužilac može ukoliko smatra da je to relevantno ponovo preuzeti i nastaviti postupak (čl. 62 st. 2).

2.1.3. INSTITUCIONALNI OKVIR

Osnovne pravosudne institucije čine sudovi i državno tužilaštvo.

SUDSTVO

Sudovi su primarni mehanizam zaštite ljudskih prava. Organizacija i nadležnost sudova vrši se prema Zakonu o sudovima²¹.

Shodno Zakonu o sudovima, sudovi u Crnoj Gori su: sud za prekršaje, Viši sud za prekršaje Crne Gore, osnovni sud, viši sud, Privredni sud Crne Gore, Upravni sud Crne Gore, Apelacioni sud Crne Gore i Vrhovni sud Crne Gore²².

Imajući u vidu da su posmatrači pratili rad osnovnih i viših sudova, u ovom dijelu osvrnućemo se na organizaciju i nadležnosti istih.

Crna Gora ima 15 osnovnih sudova, i to:

- 1) Osnovni sud u Baru – za teritoriju opštine Bar;
- 2) Osnovni sud u Beranama – za teritoriju opština Berane, Andrijevića i Petnjica;
- 3) Osnovni sud u Bijelom Polju – za teritoriju opština Bijelo Polje i Mojkovac;
- 4) Osnovni sud u Cetinju – za teritoriju Prijestonice Cetinje;
- 5) Osnovni sud u Danilovgradu – za teritoriju opštine Danilovgrad;
- 6) Osnovni sud u Herceg Novom – za teritoriju opštine Herceg Novi;
- 7) Osnovni sud u Kotoru – za teritoriju opština Kotor, Budva i Tivat;
- 8) Osnovni sud u Kolašinu – za teritoriju opštine Kolašin;
- 9) Osnovni sud u Nikšiću – za teritoriju opština Nikšić i Plužine;
- 10) Osnovni sud u Plavu – za teritoriju opština Plav i Gusinje;
- 11) Osnovni sud u Pljevljima – za teritoriju opštine Pljevlja;
- 12) Osnovni sud u Podgorici – za teritoriju opština Podgorica i Tuzi;²³
- 13) Osnovni sud u Rožajama – za teritoriju opštine Rožaje;
- 14) Osnovni sud u Ulcinju – za teritoriju opštine Ulcinj;
- 15) Osnovni sud u Žabljaku – za teritoriju opštine Žabljak i Šavnik.

Osnovni sud ima širok raspon nadležnosti²⁴. U krivičnim predmetima, osnovni sud donosi odluke u prvom stepenu za krivična djela koja imaju propisanu novčanu kaznu ili kaznu zatvora do deset godina, bez obzira na okolnosti u kojima je djelo izvršeno, osim ako nije drugačije propisano zakonom.

²¹ Zakon o sudovima, („Sl. list CG“, br. 11/2015 i 76/2020)

²² Čl. 8 Zakona o sudovima

²³ Osnovni sud u Podgorici nadležan je i za teritoriju opštine Zeta, koja je dobila status opštine 2022. godine

²⁴ Čl. 14 Zakona o sudovima

U Crnoj Gori postoje dva viša suda:

- 1) Viši sud u Bijelom Polju, za područja osnovnih sudova u Bijelom Polju, Beranama, Žabljaku, Kolašinu, Plavu, Pljevljima i Rožajama, i
- 2) Viši sud u Podgorici, za područja osnovnih sudova u Podgorici, Baru, Danilovgradu, Kotoru, Nikšiću, Ulcinju, Herceg Novom i Cetinju.

Viši sud ima posebne nadležnosti u pravosudnom sistemu²⁵. U krivičnim predmetima, on sudi u prvom stepenu za krivična djela za koja je propisana kazna zatvora preko deset godina, bez obzira na okolnosti izvršenja, kao i za niz specifičnih krivičnih djela uključujući, ali ne ograničavajući se na, ubistvo na mah, silovanje, ugrožavanje bezbjednosti vazdušnog saobraćaja, i neovlašćenu proizvodnju i promet opojnih droga. Viši sud je takođe nadležan da sudi u prvom stepenu za krivična djela za koja je posebnim zakonom propisana njegova nadležnost.

Ovaj sud odlučuje i o žalbama protiv odluka osnovnih sudova i sprovodi postupak utvrđivanja pretpostavki povodom zahtjeva za izdavanje okrivljenih i osuđenih lica. U domenu njegovih zadataka spadaju i poslovi međunarodne krivično-pravne pomoći u krivičnim stvarima po zamolnicama za saslušanje lica, sprovođenje posebnih dokaznih radnji, kao i drugi oblici međunarodne krivično-pravne pomoći.

Bez obzira na pravila o mjesnoj nadležnosti, Viši sud u Podgorici posebno je zadužen za suđenje za krivična djela organizovanog kriminala, visoke korupcije, pranja novca, terorizma i ratnih zločina, zbog čega je u sudu formirano specijalno odjeljenje.

Za utvrđivanje broja sudija u sudovima nadležan je Sudski savjet. Broj sudija se utvrđuje Odlukom o broju sudija u sudovima²⁶, u skladu sa Pravilnikom o okvirnim mjerilima rada za određivanje potrebnog broja sudija i državnih službenika i namještenika u sudu²⁷, koje propisuje Ministarstvo pravde na predlog Sudskog savjeta.

Predviđeni broj sudija u osnovnim i višim sudovima, tj. u sudovima koji su bili u fokusu projekta je 197, i to 148 u osnovnim i 49 u višim sudovima:

- 1) Osnovni sud u Baru – predsjednik suda i 10 sudija
- 2) Osnovni sud u Beranama – predsjednik suda i 9 sudija
- 3) Osnovni sud u Bijelom Polju – predsjednik suda i 11 sudija
- 4) Osnovni sud u Cetinju – predsjednik suda i 4 sudije
- 5) Osnovni sud u Danilovgradu – predsjednik suda i 3 sudija
- 6) Osnovni sud u Herceg Novom – predsjednik suda i 6 sudija
- 7) Osnovni sud u Kotoru – predsjednik suda i 15 sudija
- 8) Osnovni sud u Kolašinu – predsjednik suda i 2 sudija
- 9) Osnovni sud u Nikšiću – predsjednik suda i 15 sudija
- 10) Osnovni sud u Plavu – predsjednik suda i 2 sudija
- 11) Osnovni sud u Pljevljima – predsjednik suda i 5 sudija
- 12) Osnovni sud u Podgorici – predsjednik suda i 41 sudija
- 13) Osnovni sud u Rožajama – predsjednik suda i 4 sudije
- 14) Osnovni sud u Ulcinju – predsjednik suda i pet sudija
- 15) Osnovni sud u Žabljaku – predsjednik suda i 1 sudija
- 16) Viši sud u Bijelom Polju – predsjednik suda i 16 sudija
- 17) Viši sud u Podgorici – predsjednik suda i 39 sudija

²⁵ Čl. 16 Zakona o sudovima

²⁶ Odluka o broju sudija u sudovima, („Sl. list CG“ br. 25/2015, 62/2015, 47/2016, 83/2016, 79/2018 i 52/2023)

²⁷ Pravilnik o okvirnim mjerilima rada za određivanje potrebnog broja sudija i državnih službenika i namještenika u sudu, („Sl. list CG“, br. 17/2015)

DRŽAVNO TUŽILAŠTVO

Ustav Crne Gore propisuje da je državno tužilaštvo jedinstven i samostalan državni organ koji vrši poslove gonjenja učinilaca krivičnih djela i drugih kažnjivih djela koja se gone po službenoj dužnosti²⁸. Shodno čl. 135 Ustava, poslove državnog tužilaštva vrše rukovodioci državnih tužilaštava i državni tužioci.

Organizacija i nadležnost državnog tužilaštva, vrši se prema Zakonu o državnom tužilaštvu²⁹, a unutrašnje poslovanje prema Pravilniku o unutrašnjem poslovanju državnog tužilaštva³⁰.

Shodno Zakonu o državnom tužilaštvu, u okviru Državnog tužilaštva osnivaju se: Vrhovno državno tužilaštvo, Specijalno državno tužilaštvo, viša državna tužilaštva i osnovna državna tužilaštva.

Vrhovno državno tužilaštvo i Specijalno državno tužilaštvo osnivaju se za teritoriju Crne Gore, sa sjedištem u Podgorici, više državno tužilaštvo osniva se za područje višeg suda, dok se osnovno državno tužilaštvo osniva se za područje jednog ili više osnovnih sudova.

Osnovna državna tužilaštva su:

- 1) Osnovno državno tužilaštvo u Baru, za područje Osnovnog suda u Baru;
- 2) Osnovno državno tužilaštvo u Beranama, za područje Osnovnog suda u Beranama;
- 3) Osnovno državno tužilaštvo u Bijelom Polju, za područje Osnovnog suda u Bijelom Polju;
- 4) Osnovno državno tužilaštvo u Cetinju, za područje Osnovnog suda u Cetinju;
- 5) Osnovno državno tužilaštvo u Herceg Novom, za područje Osnovnog suda u Herceg Novom;
- 6) Osnovno državno tužilaštvo u Kolašinu, za područje Osnovnog suda u Kolašinu;
- 7) Osnovno državno tužilaštvo u Kotoru, za područje Osnovnog suda u Kotoru;
- 8) Osnovno državno tužilaštvo u Nikšiću, za područje Osnovnog suda u Nikšiću;
- 9) Osnovno državno tužilaštvo u Plavu, za područje Osnovnog suda u Plavu;
- 10) Osnovno državno tužilaštvo u Podgorici, za područje Osnovnog suda u Podgorici i Osnovnog suda u Danilovgradu;
- 11) Osnovno državno tužilaštvo u Rožajama, za područje Osnovnog suda u Rožajama;
- 12) Osnovno državno tužilaštvo u Pljevljima, za područje Osnovnog suda u Pljevljima i Osnovnog suda u Žabljaku;
- 13) Osnovno državno tužilaštvo u Ulcinju, za područje Osnovnog suda u Ulcinju.

---

²⁸ Čl. 134 Ustava Crne Gore

²⁹ Zakon o državnom tužilaštvu, („Sl. list CG“, br. 11/2015, 42/2015, 80/2017, 10/2018 i 76/2020)

³⁰ Pravilnik o unutrašnjem poslovanju državnog tužilaštva („Sl. list CG“, br.51/10 i 44/12)

Državno tužilaštvo se u svom djelovanju rukovodi propisanim stvarnim i mjesnim nadležnostima, osim ukoliko je nešto drugačije određeno zakonom. U tom smislu organizacija i nadležnost Specijalnog državnog tužilaštva (SDT) propisana je Zakonom o Specijalnom državnom tužilaštvu³¹.

Shodno ovom zakonu, SDT ima nadležnost za procesuiranje učinilaca određenih krivičnih djela. To uključuje gonjenje učinilaca krivičnih djela organizovanog kriminala, bez obzira na visinu propisane kazne. SDT takođe ima nadležnost u slučajevima visoke korupcije, kada su uključeni javni funkcioneri koji su izvršili krivična djela poput zloupotrebe službenog položaja, prevare u službi, protivzakonitog uticaja, navođenja na protivzakoniti uticaj, primanja i davanja mita. Nadležnost se takođe proširuje na slučajeve u kojima je pribavljena imovinska korist koja premašuje iznos od 40.000 eura putem zloupotrebe položaja u privrednom poslovanju ili zloupotrebe ovlašćenja u privredi. SDT je nadležno i za gonjenje krivičnih djela pranja novca, terorizma, ratnih zločina, kao i povrede izbornih prava propisanih u glavi 16 Krivičnog zakonika.

Broj državnih tužilaca za svako državno tužilaštvo utvrđuje Tužilački savjet, Odlukom o broju državnih tužilaca³², na osnovu Pravilnika o okvirnim mjerilima rada za određivanje potrebnog broja državnih tužilaca i državnih službenika i namještenika u državnom tužilaštvu³³ koje propisuje Ministarstvo pravde na predlog Tužilačkog savjeta.

Predviđeni broj tužilaca u državnim tužilaštvima je 137, i to 89 u osnovnim i 48 u višim državnim tužilaštvima:

- 1) Osnovno državno tužilaštvo u Baru – rukovodilac i 7 državnih tužilaca
- 2) Osnovno državno tužilaštvo u Beranama – rukovodilac 4 državna tužioca
- 3) Osnovno državno tužilaštvo u Bijelom Polju – rukovodilac i 7 državnih tužilaca
- 4) Osnovno državno tužilaštvo u Cetinju – rukovodilac i 3 državna tužioca
- 5) Osnovno državno tužilaštvo u Herceg Novom – rukovodilac i 3 državna tužioca
- 6) Osnovno državno tužilaštvo u Kolašinu – rukovodilac i 1 državni tužilac
- 7) Osnovno državno tužilaštvo u Kotoru – rukovodilac i 9 državnih tužilaca
- 8) Osnovno državno tužilaštvo u Nikšiću – rukovodilac i 8 državnih tužilaca
- 9) Osnovno državno tužilaštvo u Plavu – rukovodilac i 1 državni tužilac
- 10) Osnovno državno tužilaštvo u Pljevljima – rukovodilac i 3 državna tužioca
- 11) Osnovno državno tužilaštvo u Podgorici – rukovodilac i 24 državnih tužilaca
- 12) Osnovno državno tužilaštvo u Rožajama – rukovodilac i 3 državna tužioca
- 13) Osnovno državno tužilaštvo u Ulcinju – rukovodilac i 2 državna tužioca
- 14) Više državno tužilaštvo u Bijelom Polju – rukovodilac i 6 državnih tužilaca
- 15) Više državno tužilaštvo u Podgorici – rukovodilac i 16 državnih tužilaca
- 16) Specijalno državno tužilaštvo – rukovodilac i 12 državnih tužilaca
- 17) Vrhovno državno tužilaštvo – rukovodilac i 10 državnih tužilaca

³¹ Zakon o specijalnom državnom tužilaštvu, („Sl. list CG“, br. 10/2015 i 53/2016)

³² Odluka o broju državnih tužilaca, („Sl. List CG“, br. 21/2015, 13/2018 i 7/2023)

³³ Pravilnik o okvirnim mjerilima rada za određivanje potrebnog broja državnih tužilaca i državnih službenika i namještenika u državnom tužilaštvu, („Sl. list CG“, br. 17/2015)

3. METODOLOGIJA

3.1. PRAĆENJE SUĐENJA: CILJEVI I OSNOVNI PRINCIPI

Ciljevi i temeljni principi programa namijenjenih praćenju sudskih postupaka su brojni i raznoliki. Ti programi predstavljaju ključni element u nadzoru pravosudnih postupaka te igraju značajnu ulogu u podršci pravičnosti, transparentnosti i efikasnosti pravosuđa. Prvi puta su ti ciljevi i principi metodološki oblikovani i predstavljeni profesionalnoj javnosti u publikaciji „Praćenje suđenja: priručnik za praktičare“, koji je razvio OEBS³⁴. Ovaj priručnik pruža sveobuhvatan pregled niza ciljeva i temeljnih principa praćenja suđenja. Među tim principima i ciljevima, postoje neki koji se posebno ističu, a koji su od ključnog značaja za shvatanje i primjenu ovih programa:

■ **Praćenje suđenja – višestrano sredstvo:** ovaj cilj posebno ističe da programi praćenja suđenja ne služe samo kao alat, već kao višestrani instrument u procesu unaprjeđenja efikasnosti i transparentnosti pravosudnih sistema. Kako bi ovaj instrument iskoristio svoj pun potencijal, organizacije bi trebale biti upoznate s različitim aspektima i mogućnostima praćenja suđenja. S tim u vezi, trebaju razviti program koji je u skladu s potrebama i specifičnostima svog nacionalnog konteksta, kako bi osigurale najbolji mogući ishod.

■ **Praćenje suđenja kao dijagnostičko sredstvo u procesu reforme pravosuđa:** Kao jedan od ključnih principa, u skladu sa OEBS-ovim iskustvima u sprovođenju programa praćenja suđenja, prepoznaje se važnost prikupljanja i diseminacije objektivnih informacija o sudskim postupcima u specifičnim slučajevima, kao i formulisanje zaključaka u kontekstu šireg funkcionisanja pravosudnog sistema. U okviru ovih programa, organizacije koje ih sprovode ne samo da prikupljaju informacije o praksi i okolnostima u kojima se sprovode sudski postupci, već prate i razvoj pravosudnih sistema, osiguravajući objektivne nalaze i zaključke namijenjene svim akterima sudskih procesa. Izuzetno važan segment programa praćenja suđenja jeste formulisanje preporuka i aktivno zagovaranje za njihovu potpunu implementaciju. Ovo se postiže kroz neprekidnu komunikaciju sa pravosudnim vlastima i svim zainteresovanim stranama u procesu reforme pravosuđa. Kroz ovakav pristup, programi praćenja suđenja pružaju osnovu za kontinuirano unaprjeđenje pravosudnih sistema, promovirajući transparentnost, efikasnost i pravičnost na svim nivoima.

■ **Ostvarivanje prava na pravično suđenje:** Sam čin praćenja sudskih postupaka predstavlja fundamentalni izraz prava na javno suđenje, te istovremeno služi kao snažno sredstvo za povećanje transparentnosti pravosudnog sistema. Ovo je ujedno i vitalni segment prava na pravično suđenje – pridržavajući se ovog principa, pravosudni sistemi jasno komuniciraju građanima da su sudovi i sudnice otvorene sfere, gdje se pravda ostvaruje u njihovo ime. Prisustvo posmatrača suđenja u sudnicama nije samo puka formalnost, već se smatra odražavanjem javnog interesa. Ova pretpostavka je temeljni stup svih programa praćenja suđenja. Kroz kontinuiranu primjenu, program praćenja suđenja jača svijest o pravu na javno suđenje među pravosudnim i drugim pravnim akterima. Na ovaj način, otvaraju se vrata većoj svijesti o međunarodnim standardima ljudskih prava i pravičnog suđenja, što dodatno podstiče njihovo prihvatanje i integraciju u pravosudni sistem.

³⁴Vidjeti više: Trial Monitoring: A Reference Manual for Practitioners, Revised edition 2012, OSCE/ODIHR, dostupno na linku: <https://www.osce.org/odihr/94216>

■ **Sredstvo izgradnje kapaciteta:** Praćenje suđenja može se shvatiti ne samo kao sredstvo za nadzor pravosudnog sistema, već i kao alat za izgradnju kapaciteta i edukaciju lokalnih nevladinih organizacija i organizacija civilnog društva o međunarodnim standardima i domaćem pravu. Angažovanjem lokalnih pravnika kao posmatrača i pravnih savjetnika, programi praćenja suđenja pružaju mogućnost zainteresovanim pravnicima da se indirektno uključe u procese pravnih reformi, čime doprinose jačanju pravne struke. Programi partnerstva i podrške nacionalnim grupama za praćenje takođe doprinose unaprjeđenju kapaciteta zainteresovanih lokalnih organizacija i mreža da se aktivno uključe u praćenje suđenja, bilo samostalno ili kao partneri. Na taj način, ovi programi mogu podstaći razvoj lokalnih kapaciteta za praćenje suđenja koji će opstati i nakon završetka određenih programa, čime se obezbjeđuje kontinuitet u nadzoru pravosudnih procesa.

3.2. OSNOVNI PRINCIPI CeMI I HRA PROGRAMA PRAĆENJA SUĐENJA

Principi praćenja sudskih postupaka koje CeMI i HRA primjenjuju u svojim projektima i aktivnostima su utemeljeni na principima koji su zajednički razvijeni u programu praćenja suđenja koji je realizovan u periodu 2007-2014. godine u saradnji između CeMI-ja i Misije OEBS-a u Crnoj Gori. U skladu sa metodologijom i načelima praćenja suđenja koja se sprovode u brojnim evropskim zemljama, posmatrači CeMI-ja i HRA su u okviru ovog projekta dosljedno primjenjivali sljedeće principe monitoringa sudskih postupaka:

■ **Načelo nemiješanja u sudski postupak:** u suštini, ovaj princip se odnosi na nedostatak angažmana ili interakcije sa sudom u vezi sa suštinom nekog slučaja ili pokušaja indirektnog uticaja na ishod putem neformalnih kanala. Međutim, poštovanje ovog načela ne treba da ograničava javnu kritiku pravosudnih organa u sprovođenju sudskih postupaka. Naprotiv, ovo načelo podržava kritički pristup koji se temelji na analizi i davanju zaključaka i preporuka usmjerenih ka promovisanju institucionalnih reformi³⁵.

■ **Načelo objektivnosti:** ovo načelo podrazumijeva da programi praćenja suđenja pružaju precizne informacije koristeći jasno definisane i prihvaćene standarde, bez pristrasnosti prema strankama ili predmetima. Načelo objektivnosti zahtijeva uravnotežen pristup u selekciji suđenja za praćenje, kao i u formulisanju nalaza, zaključaka i preporuka³⁶.

■ **Načelo saglasnosti:** realizacija ovog principa zahtijeva sklapanje sporazuma, izgradnju profesionalnih odnosa, razmjenu informacija, objašnjavanje ciljeva i metoda programa, kao i pružanje preporuka za unaprjeđenje pravosudnih politika i saradnju s pravosudnim institucijama radi efikasnije primjene ovih načela³⁷.

3.3. METODOLOGIJA PRAĆENJA SUĐENJA

Za potrebe ovog projekta, angažovani su posmatrači suđenja koji su zajedno sa koordinatorom tima vršili uvid u spise predmeta u svim osnovnim sudovima, kao i u Višem sudu u Bijelom Polju i Višem sudu u Podgorici. Osim uvida u spise pravosnažnih sudskih odluka, izvještajem je obuhvaćeno i neposredno praćenje suđenja od strane posmatrača.

Fokus istraživanja bio je usmjeren na poštovanje osnovnih ljudskih prava stranaka u krivičnom postupku, kao i prava oštećenih lica. Takođe, provjeravana je primjena prava koja su definisana ZKP-om, Krivičnim zakonikom i ratifikovanim međunarodnim ugovorima. Sve aktivnosti su dokumentovane putem formulara, na osnovu kojih su prikupljeni kvantitativni i kvalitativni podaci. Na temelju tih podataka, izneseni su konačni zaključci i preporuke.

Važno je naglasiti da u izvještaju nijesu navedena imena sudija i stranaka u postupku u cilju zaštite prava privatnosti i ličnih podataka.

³⁵Ibidem

³⁶Ibidem

³⁷Ibidem

3.3.1. TIM ZA PRAĆENJE SUĐENJA

Posmatrači suđenja su imali zadatak da prate tok krivičnih postupaka, uključujući ročišta za potvrđivanje optužnica, kako bi prikupili i analizirali sve neophodne podatke potrebne za izradu ovog izvještaja. Osim samih suđenja, posmatrači suđenja su prikupljali relevantne dokumente kao što su pravosnažne presude, sporazumi o priznanju krivice, optužnice, optužne predloge, privatne tužbe, kao i izvještaje Tužilačkog i Sudskog savjeta.

Osim praćenja suđenja, posmatrači su zajedno sa koordinatorom tima obavljali razgovore sa predsjednicima svih osnovnih sudova u Crnoj Gori kao i viših sudova u Podgorici i Bijelom Polju i zajedno su vršili uvid u spise predmeta, koji su bili odabrani nasumično od strane suda.

Tokom praćenja suđenja, posmatrači su koristili standardizovane formulare sa unaprijed definisanim pitanjima i pripremali pojedinačne izvještaje o praćenim predmetima. Formulari koje su posmatrači koristili nakon prisustvovanja glavnim pretresima obuhvatali su osnovna pitanja o učesnicima postupka, krivičnom djelu, dužini trajanja postupka, broju odlaganja i razlozima za odlaganje. S druge strane, formulari koji su popunjavani tokom uvida u spise predmeta u arhivi suda sadržavali su, pored već pomenutih pitanja, i druge tematske upite koji su bili relevantni za izvještaje objavljene u okviru ovog projekta, kao što su suđenje u razumnom roku, sporazumi o priznanju krivice, međunarodna pravna pomoć, pritvor i sl. Svi prikupljeni podaci su uneseni u posebnu internu aplikaciju koja je razvijena za potrebe ovog projekta, kako bi se olakšala analiza prikupljenih kvantitativnih i kvalitativnih podataka i eliminisao rizik od grešaka.

Sadržina zapažanja koja su posmatrači unosili u formulare, čine osnovu ovog izvještaja, koji, zajedno sa zaključcima i preporukama, predstavlja sistematizovani pregled opservacija.

3.3.2. UZORAK PRAĆENIH SUĐENJA

Posmatrači su pratili **196** predmeta prisustvom na **231** ročištu. Ovo je uključivalo glavne pretrese i ročišta za potvrđivanje optužnice. Takođe, posmatrači su izvršili uvid u spise **470** pravosnažno okončanih predmeta u svim osnovnim sudovima, kao i u Višim sudovima u Podgorici i u Bijelom Polju. Posmatrači su ukupno pratili rad sudova u **666** krivičnih predmeta, dok ukupan broj analiziranih situacija i formulara koje su posmatrači popunjavali, kako na ročištima tako i uvidom u spise pravosnažnih sudskih odluka, iznosi **701**.

Najveći broj predmeta koje su posmatrači pratili i analizirali bili su predmet rada Osnovnog suda u Podgorici (199 predmeta – 29,83%) i Višeg suda u Podgorici (106 predmeta - 15,89%).

Važno je napomenuti da su posmatrači, iako su analizirali pojedinačne postupke, usmjeravali svoju pažnju na različita krivična djela kako bi se stekao uvid u raznolikost pravnih pitanja i procesa koji se javljaju tokom krivičnih suđenja. Ovaj pristup omogućio je sagledavanje šire slike pravne prakse i identifikaciju eventualnih problema ili nedostataka u primjeni krivičnog prava. Spise u kojima su posmatrači vršili uvid dati su im od strane suda metodom slobodnog odabira predmeta.

Sud	Broj praćenih predmeta
Osnovni sud u Baru	22
Osnovni sud u Beranama	18
Osnovni sud u Bijelom Polju	28
Osnovni sud u Cetinju	19
Osnovni sud u Danilovgradu	23
Osnovni sud u Herceg Novom	32
Osnovni sud u Kotor	32
Osnovni sud u Kolašin	44
Osnovni sud u Nikšiću	21
Osnovni sud u Plavu	18
Osnovni sud u Pljevljima	20
Osnovni sud u Podgorici	199
Osnovni sud u Rožajama	20
Osnovni sud u Ulcinju	20
Osnovni sud u Žabljaku	20
Viši sud u Bijelom Polju	25
Viši sud u Podgorici	105
Ukupno	666

Tabela 1: ukupan broj ročišta, odnosno predmeta praćenih prisustvom na glavnom pretresu i uvidom u spise, po sudovima

U predmetima praćenim prisustvom u sudnici, u najvećem broju slučajeva optuženje je bilo u vezi sa krivičnim djelom **ugrožavanje javnog saobraćaja**, tj. u **25 (11,82%)** predmeta. U predmetima praćenim uvidom u spise, najveći broj optuženja je u vezi sa krivičnim djelom **nepostupanje po zdravstvenim propisima za suzbijanje opasne zarazne bolesti**, tj. u **112 (23,82%)** predmeta.

Posmatrano prema godini pravosnažnosti, posmatrači su analizirali 66 (14,04%) presuda koje su postale pravosnažne 2020. godine, 82 (17,44%) presude koje su postale pravosnažne 2021. godine, 266 (56,59%) presuda koje su postale pravosnažne 2022. godine i 56 (11,91%) presuda koje su postale pravosnažne 2023. godine.

4. ANALIZA POŠTOVANJA PRAVA NA FER I PRAVIČNO SUĐENJE U KRIVIČNIM POSTUPCIMA – EFIKASNOST KRIVIČNOG POSTUPKA

Uzimajući u obzir standarde fer i pravičnog suđenja koje smo naveli u prethodnom poglavlju, možemo da donesemo zaključak o tome šta zapravo podrazumijeva efikasnost krivičnog postupka.

Ukratko, efikasnost krivičnih postupaka odnosi se na to koliko efikasno i brzo pravosudni sistem može da obradi i riješi krivične predmete, uz poštovanje prava svih strana. Efikasnost uključuje, ne samo brzinu obrade slučaja kako bi se odgovorilo zahtjevu na suđenje u razumnom roku, već i kako bi se osiguralo da ne dođe do povrede prava okrivljenih i žrtava. Efikasnost podrazumijeva, dakle, poštovanje prava svih strana kako bi se osiguralo pravično suđenje.

Za procjenu da li je jedan postupak efikasan, neophodno je i odrediti koje momente treba smatrati trenucima početka (*dies a quo*) i završetka (*dies ad quem*) krivičnog postupka³⁸.

Shodno praksi Evropskog suda za ljudska prava, a kada su u pitanju postupci po krivičnoj optužbi, period koji treba razmatrati kod ocijene da li je postupak imao razumnu dužinu trajanja, počinje onog dana kada je određeno lice "...zvanično obaviješteno od strane nadležnih organa o navodima da je izvršilo krivično djelo..." - Deweer protiv Belgije - 1980 paragraf 46, odnosno, od kad se može smatrati da radnje koji nadležni istražni organ sprovodi još u prekrivičnom postupku "...suštinski utiču na situaciju osumnjičenog..." - Neumeiser protiv Austrije -1968³⁹.

Dok prema čl. 19a ZKP-a postoji nekoliko momenata za koje se može vezati početak krivičnog postupka, teorijska shvatanja o ovom pitanju mogu se podijeliti u dvije grupe. Prvu, čine autori koji početkom postupka smatraju momenat izražavanja određenog stava suda u odnosu na optužbu, dok druga grupa ovaj momenat vezuje za načelo akuzatornosti, te početak krivičnog postupka vidi već u samom podnošenju odgovarajućeg optužnog akta⁴⁰.

Za potrebe ovog projekta, priklonili smo se drugom shvatanju, i za početak postupka uzeli smo momenat podizanja optužnog akta.

Osim u ovom izvještaju, Projekat se bavi pitanjem efikasnosti krivičnog postupka i u tematskom izvještaju o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, koji je objavila Akcija za ljudska prava. Takođe, u tematskom izvještaju o primjeni sporazuma o priznanju krivice koji je objavio CeMI, predstavljeni su nalazi koji su od značaja za efikasnost postupka, uzimajući u obzir da je ovaj institut uveden sa ciljem bržeg okončanja postupka i manjih troškova postupka.

Podaci prikazani u ovom izvještaju, koji se odnose na poštovanje prava na fer i pravično suđenje, proistekli su iz analize dostupnih spisa predmeta kojima su posmatrači imali pristup. Iz toga proizilazi važno ograničenje koje treba pomenuti.

³⁸Kolaković-Bojović, Milica, Pojam efikasnosti krivičnog postupka – razumemo li ideal kome težimo?, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2013, str. 376

³⁹Presuda Vrhovnog suda Crne Gore Tpz 21/2017 od 19.06.2017.godine, dostupno na: <https://sudovi.me/vrhs/odlu-ka/238457>

⁴⁰Ibidem

Naime, posmatrači su uočili da nijesu svi spisi predmeta jednako uredni, te da ponekad nedostaju određeni podaci, poput, na primjer naredbe za zakazivanje glavnog pretresa ili rješenje o postavljanju branioca po službenoj dužnosti. Zato je važno istaći da izostanak određenih podataka ne znači da ta radnja u postupku nije obavljena, već da posmatrači u spisima predmeta nijesu našli dokaz da je radnja sprovedena. Ipak, spisi predmeta i zapisnici predstavljaju formalno-pravni prikaz samog postupka, van kojeg nije moguće potvrditi valjanost tih radnji.

4.1. OSVRT NA STANJE SUDSKE INFRASTRUKTURE I STANJE U SUDOVIMA

Osim prisustva ročištima i vršenja uvida u spise, posmatrači su bilježili osnovne podatke o infrastrukturi i stanju u sudovima, tj. o uslovima u kojima sudovi rade, kako bi dobili kompletniju sliku stanja u pravosuđu. Posmatrači su kao osnovne indikatore bilježili: opšte stanje zgrade u kojoj se sud nalazi, prostorne i kadrovske kapacitete suda, prilagođenost suda osobama sa invaliditetom, bezbjednost i tehničku opremljenost suda. Međutim, važno je istaći da ovo nije bio fokus projekta, te da posmatrači nijesu vršili detaljnu analizu stanja sudske infrastrukture, tako da je ovaj dio izvještaja ograničen na ono što su posmatrači mogli da zapaze tokom samih posjeta sudovima i na osnovu podataka iz relevantnih izvještaja.

4.1.1. KADROVSKI KAPACITETI

Kada je riječ o kadrovskim kapacitetima sudova, treba pomenuti da je većina sudova u jednom dužem periodu radila s manjim brojem sudija od broja predviđenog Odlukom o broju sudija u sudovima. U toku trajanju monitoringa Osnovni sud u Danilovgradu nije imao sudiju koji bi postupao u krivičnim predmetima od 30.12.2022. godine do 08.09.2023. Takođe, u Osnovnom sudu Herceg Novom, tokom prve posjete sudu u decembru 2022. godine, predsjednik suda je obavljao poslove sekretara suda i jedini sudio u krivičnim predmetima.

Sa druge strane, broj sudija u Crnoj Gori još uvijek je više nego dvostruko veći od evropskog prosjeka. Crna Gora je i dalje druga država u Evropi po broju sudija u odnosu na broj stanovnika, odmah poslije Monaka⁴¹.

Sud	Predviđeni broj sudija ⁴²	Trenutni broj sudija ⁴³
OS Bar	11	6
OS Berane	10	6
OS Bijelo Polje	12	9
OS Cetinje	5	4
OS Danilovgrad	4	2
OS Herceg Novi	7	4
OS Kotor	16	15
OS Kolašin	3	2
OS Nikšić	16	14
OS Plav	3	2
OS Pljevlja	6	3
OS Podgorica	42	38
OS Rožaje	5	2
OS Ulcinj	6	4
OS Žabljak	2	1
Osnovni sudovi	148	112
VS Bijelo Polje	17	13
VS Podgorica	40	38
Viši sudovi	49	51
Ukupno	197	163

Tabela 2: predviđeni i trenutni broj sudija u osnovnim i višim sudovima u Crnoj Gori

⁴¹ Prema posljednjem izvještaju CEPEJ-a, prosječan broj sudija na 100.000 građana je 22,2, dok taj broj u Crnoj Gori iznosi 49,8: <https://rm.coe.int/cepej-report-2020-22-e-web/1680a86279>

⁴² U broj sudija uračunat je i predsjednik suda

⁴³ Kisjelica, Darka, Analiza primjene Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku za period 2017 – 2022. godine, Akcija za ljudska prava, Podgorica, 2023, str. 18

ESLJP je u više predmeta ukazao da je odgovornost na domaćim sudovima da urade sve da se izbjegne nepotrebno kašnjenje u postupanju, dok su Visoke strane ugovornice, po člana 1 Konvencije dužne da organizuju svoje pravne sisteme tako da obezbijede poštovanje člana 6⁴⁴. Po pravilu, pozivanje na finansijske ili praktične poteškoće ne može opravdati neispunjenje tih zahtjeva.

Posmatrači su, tokom svojih posjeta i razgovora s predsjednicima sudova, kontinuirano dobijali informacije da nedostatak kadrovskih resursa ometa efikasno funkcionisanje sudova. Sudovi koji su do sada uspješno izvršavali svoje zadatke na vrijeme, sada predviđaju da će se ta situacija u naredne dvije godine možda promijeniti.

Konkretno, dva glavna faktora se ističu kao doprinosi ovom problemu. Prvi faktor je trajanje obuke za sudije koja traje 18 mjeseci, što dodatno otežava brzo popunjavanje praznih pozicija. Ovaj problem je posebno došao do izražaja nakon usvajanja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju⁴⁵ (u daljem tekstu: Zakon o PIO)⁴⁶, kojim je smanjena starosna granica za odlazak u penziju, a što je dovelo do neplaniranog penzionisanja 27 sudija širom zemlje. Posebno je važno istaći odluke Sudskog savjeta o penzionisanju sutkinja, čime su iste diskriminirane u odnosu na svoje kolege, jer je niži broj godina neophodnih za odlazak u penziju koji je propisan za žene, u stvari primjer mjera afirmativne akcije. Da je došlo do diskriminacije utvrdio je i Upravni sud u odluci po tužbi jedne od sutkinja kojoj je usljed izmjena Zakona o PIO konstatovan prestanak sudijske funkcije⁴⁷. Diskriminacija po osnovu pola suprotna je čl. 1 Protokola 12 EKLJP⁴⁸ i čl. 2 Zakona o zabrani diskriminacije⁴⁹. Shodno zabrani diskriminacije po osnovu pola, žene mogu odlučiti da stečeno pravo na odlazak u starosnu penziju ne koriste do ispunjenja uslova predviđenih za muškarce.

Drugi važan faktor je način rasporeda sudija. Prema trenutnom zakonskom rješenju, kandidat koji je izabran za sudiju raspoređuje se na osnovu odluke Sudskog savjeta prema redosljedu na rang listi. Međutim, ukoliko kandidat odbije takvo raspoređivanje, radni odnos mu automatski prestaje po sili zakona⁵⁰, što dodatno obeshrabruje potencijalne kandidate. Sudovi, posebno oni u sjevernim predjelima Crne Gore, suočavaju se s izazovima povezanim s nedostatkom osoblja jer mali broj potencijalnih kandidata za sudije pokazuje zainteresovanost za zapošljavanje u sudovima na sjeveru države. To posebno postaje problematično ako kandidati nijesu lokalni stanovnici, već dolaze iz drugih mjesta, što iziskuje svakodnevno putovanje do suda i nazad. Ova poteškoća nije samo teoretska, i već je proizvela posljedice. Na primjer, sudija koji je 2021. godine bio premješten izvan svog mjesta prebivališta, odlučio je da se povuče iz sudijske službe 2022. godine, poslije nepunih godinu dana na funkciji, iz razloga što nije uspio uskladiti svoje profesionalne i lične obaveze. Drugi sudija je upozorio posmatrača na težinu situacije, ističući kako je teško balansirati između profesionalnih i porodičnih obaveza kada se raspoređuje na radno mjesto van mjesta prebivališta. Ovi problemi su, prema informacijama koje su posmatrači dobili, u manjem obimu prisutni i u sudovima u južnoj regiji, gdje se kao jedan od problema koji obeshrabruje potencijalne kandidate navode i troškovi života koji su nekad znatno viši od onih u centralnoj i sjevernoj regiji.

⁴⁴ Salesi protiv Italije, para. 46, predstavka br. 13023/87, od 26. februara 1993. godine

⁴⁵ Dostupno na: <https://wapi.gov.me/download-preview/6e6d8621-b96a-4c0a-b645-e658da4da038?version=1.0>

⁴⁶ Važno je istaći i da je Sudski savjet u septembru 2020. godine podnio inicijativu Ustavnom sudu za ocjenu ustavnosti izmjena Zakona o PIO. Očekuje se da će se Ustavni sud o tom pitanju izjasniti do kraja 2023. godine.

⁴⁷ Presuda Upravnog suda U br. 12497/2022, od 20 decembra 2022. godine, dostupno na: <https://sudovi.me/uscg/odlu-ka/504326>

⁴⁸ "Uživanje svih prava utvrđenih zakonom osigurano je bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, rođenje ili drugi status. Nijedan organ vlasti nikoga ne smije diskriminisati ni po kojem osnovu, kao što je navedeno u stavu 1."

⁴⁹ Zakon o zabrani diskriminacije, („Sl. list CG”, br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017)

⁵⁰ Čl. 55 Zakona o Sudskom savjetu i sudijama, („Sl. list CG”, br. 11/2015, 28/2015 i 42/2018)

Ministarstvo pravde je prepoznalo ove probleme i predložilo rješenja u nacrtu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Sudskom savjetu i sudijama⁵¹. Naime, nacrtom je predviđeno da obuka za kandidate za sudije traje 12 mjeseci. Takođe je predviđen službeni stan ili naknada stanarine i troškova za odvojeni život od porodice, za sudije raspoređene u sud koji je udaljen više od 50 km od mjesta njegovog prebivališta. Nacrt ovog Zakona objavljen je 11. jula 2022. godine, ali izmjene i dopune još uvijek nijesu usvojene.

Takođe je važno naglasiti da je Sudski savjet skoro pet mjeseci odugovlačio izbor i upućivanje u sudove 11 kandidata za sudije, koji su završili obuku i za nju dobili ocjene još u aprilu 2023⁵². Razlog je propust Sudskog savjeta da propisno rangira kandidate za sudije prilikom njihovog izbora, tj. da žrijebom utvrdi redosljed na rang listi onih kandidata koji su ostvarili jednak broj bodova, kako bi oni tim redosljedom onda ostvarivali pravo na prvenstvo u izboru suda u koji će biti raspoređeni⁵³. Nije objašnjeno kako je problem riješen. Najvjerovatnije su svi kandidati ipak upućeni u sudove u koje su željeli da budu upućeni pa je problem time de facto riješen jer prigovora na raspoređivanje izgleda da nije bilo⁵⁴.

Na sjednici održanoj 20. jula 2023. godine Sudski savjet je izabrao 10 kandidata za sudije osnovnih sudova sjeverne regije, koji su upućeni na 18 mjeseci inicijalne obuke⁵⁵.

4.1.2. RACIONALIZACIJA PRAVOSUDNE MREŽE

CeMI je, u saradnji sa Akcijom za ljudska prava (HRA) izradio i objavio analizu „Racionalizacija pravosudne mreže u Crnoj Gori – Efekti i faze od 2013. do 2016. godine“. S druge strane, Ministarstvo pravde je u oktobru 2020. godine objavilo Analizu za potrebe racionalizacije pravosudne mreže (u daljem tekstu: Analiza 2020)⁵⁶. U analizi Ministarstva je konstatovano i nekoliko preporuka i zaključaka koje je CeMI istakao u analizi iz 2016. godine.

Dio CeMI-jeve analize odnosi se na broj sudija u Crnoj Gori, koji premašuje evropski prosjek za gotovo 100%, pa nastavak rada na racionalizaciji treba da bude fokusiran, između ostalog i na smanjenje broja sudija i sudske administracije. U Analizi 2020 navodi se da Crna Gora ima oko tri puta više zaposlenih u pravosuđu po glavi stanovnika u odnosu na evropski prosjek i da je potrebno povećati efikasnost sistema. Možemo reći da je pitanje broja kako sudija, tako i zaposlenih u sudu koji nijesu sudije, kao i potrebe za povećanjem efikasnosti sistema problematično i 2023. godine. Takođe, jedan od zaključaka CeMI-jeve analize ukazuje na neophodnost da proces racionalizacije pravosudne mreže prate dobro obrađene kako kvantitativne analize, tako i kvalitativni podaci i ukazano je da je taj segment u potpunosti izostao u toku prve faze racionalizacije pravosudne mreže. Potreba za detaljnom (dubinskom) analizom (u dijelu postavljanja vremenskih okvira za obradu predmeta) istaknuta je i u preporukama Analize 2020, a evidentno je da je ovaj problem aktuelan i danas.⁵⁷

⁵¹ Dostupno na: <https://www.gov.me/dokumenta/b46f9733-50a5-4db2-8c48-cfa45dcf5b8c>

⁵² Saopštenje za javnost sa VIII sjednice Sudskog Savjeta, dostupno na linku: <https://sudovi.me/sdsv/sadrzaj/WXAx>

⁵³ Objašnjenje Sudskog savjeta na obraćanje HRA – raspoređivanje kandidata za sudije u osnovne sudove, saopštenje Sudskog savjeta od 26.7.2023. i komentar HRA, sve dostupno na: <https://www.hracion.org/2023/07/26/sudski-savjet-priznao-gresku-ali-bez-odgovora-kad-ce-je-i-kako-ispraviti-akcija-za-ljudska-prava-ocekuje-hitnu-reakciju-sudskog-savjeta/>

⁵⁴ „Sudski savjet konačno rasporedio sudije ali čuti o svom propustu“, Akcija za ljudska prava, 11.09.2023, dostupno: <https://www.hracion.org/2023/09/11/sudski-savjet-konacno-rasporedio-sudije-ali-cuti-o-svom-propustu/>

⁵⁵ Saopštenje za javnost sa XVII sjednice Sudskog Savjeta, dostupno je na linku: <https://sudovi.me/sdsv/sadrzaj/owOR>

⁵⁶ Georg Stawa, Analiza potrebe za racionalizacijom pravosudne mreže, sa osvrtom na trenutnu situaciju i preporukama za dalji rad, septembar 2020. godine, dostupno na linku: <https://wapi.gov.me/download/273215a3-10ab-409b-991c-8dfa652ddb1?version=1.0>

⁵⁷ Analiza 2020 pruža niz glavnih preporuka za racionalizaciju pravosudne mreže. Naglašava potrebu za revizijom postupka utvrđivanja Okvirnih mjerila koja određuju koliko zaposlenih je potrebno u sudovima. Institucije zadužene za ove standarde treba da ih redovno provjeravaju i ažuriraju u skladu sa stvarnim potrebama. Osim toga, predlaže se usvajanje novih Okvirnih mjerila koja će jasno definisati produktivnost sudija i drugih zaposlenih. Ovi standardi trebaju biti fleksibilni i prilagoditi se aktuelnim potrebama, uzimajući u obzir složenost predmeta koji se razmatraju u sudovima. Uvođenje kategorizacije složenosti predmeta u PRIS sistemu je takođe predviđeno, sa jasnim kriterijumima i obukom za službenike koji će se baviti ovim zadatkom. Preporučuje se i periodično testiranje ovih mjerila kroz simulacije u pilot sudovima, sa ciljem njihove moguće revizije. Metodologija, obrasci i uputstva za ovakve studije su već dostavljeni relevantnim pravosudnim tijelima. Plan je i da se uvede novi statistički alat za praćenje podataka, kao i da se predsjednicima sudova omogući redovan pristup tim podacima. Konačno, obaveze predsjednika sudova u vezi sa praćenjem složenosti predmeta treba jasno definisati u Sudskom poslovniku, kako bi se pratila struktura složenosti predmeta u poređenju sa ukupnim brojem predmeta, sa mogućnošću za reviziju standarda ako se uoče promjene.

Osim toga, U svojoj analizi, CeMI je istakao potrebu za nastavkom racionalizacije pravosudne mreže, sa posebnim naglaskom na smanjenje broja prvostepenih sudova. Suštinski, potrebno je razviti plan racionalizacije koji bi primarno podrazumijevao "ugasiti" sudove koji ne mogu opravdati svoje postojanje sa stanovišta održivosti. Poboljšanja saobraćajne infrastrukture u centralnom dijelu Crne Gore u poslednjih nekoliko godina još više potkrepljuju ovaj predlog. Preporuka za spajanje sudova sa ciljem smanjenja troškova nije samo povezana sa aktuelnom situacijom, već je i u skladu sa Analizom iz 2020. godine. Pošto se ništa nije promijenilo po tom pitanju, ovaj prijedlog ostaje relevantan i dalje.

CeMI je u analizi iz 2016. godine zaključio i da je izdvajanje za kompjuterizaciju odnosno unaprjeđenje korišćenja informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) u sudstvu veoma nisko s obzirom na to da Crna Gora izdvaja neznatna budžetska sredstva u ove svrhe (manje od 1% ukupnog pravosudnog budžeta u svrhe unaprjeđenja IKT-a i kompjuterizacije pravosudnog sistema). Situacija je do danas ostala uglavnom nepromijenjena. U Analizi 2020 je kroz preporuke istaknuta potreba prilagođavanja IKT kako bi se sudovi spojili na virtuelan način, a potreba za unaprjeđenjem stanja u ovom segmentu postoji i danas.

O potrebi za unaprjeđenjem informaciono-komunikacionih kapaciteta sudova svjedoči i prošlogodišnji „hakerski napad“ na informacioni sistem Vlade Crne Gore, koji je usljed centralizacije informacionog sistema pogodio i sudove. Vlada Crne Gore još uvijek nije objavila detaljnu analizu uzroka i posljedica napada, tako da je teško govoriti preciznije kako je do napada došlo i stepen štete koju su pretrpjele crnogorske institucije koje su bile pogođene ovim napadom, uključujući i pravosudne organe. Ono što je poznato i sa čime su se i posmatrači susreli, imajući u vidu da su posljedice hakerskog napada još uvijek trajale u periodu posmatranja suđenja, je da je jedan broj ročišta, uglavnom u Višem sudu u Podgorici, morao biti odložen zbog nedostatka tehničkih uslova za sprovođenje nekih dokaznih radnji. Takođe, usljed nefunkcionalnosti e-mail servera bila je otežana komunikacija učesnika u postupku sa sudovima. Imajući u vidu da su posljedice hakerskog napada trajale više mjeseci, iznenađuje činjenica da u Izvještaju o radu Sudskog savjeta za 2022. godinu nije dat osvrt na posljedice hakerskog napada na rad sudova.

Razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija je, makar na papiru, jedan od prioriteta u reformi pravosuđa. Naime, razvoj novog Jedinstvenog informacionog sistema pravosuđa (ISP) koji treba da zamijeni postojeći pravosudni informacioni sistem (PRIS), prepoznat je kao jedna od najznačajnijih aktivnosti u reformi pravosuđa i ispunjavanju zahtijeva na putu Crne Gore ka EU integracijama⁵⁸. U završnom izvještaju o realizaciji mjera predviđenih Akcionim planom za sprovođenje Strategije informaciono-komunikacionih tehnologija pravosuđa 2016-2020 za period 17.06.2016 - 31.12.2020, navodi se i da je **ispunjavanje svih preporuka iz poglavlja 23 praktično nemoguće bez unaprjeđenja informacionog sistema i podizanja kvaliteta i preciznosti statističkog izvještavanja**⁵⁹.

Implementacija ISP-a je bila predviđena Strategijom informaciono-komunikacionih tehnologija pravosuđa 2016-2020, pri čemu je do 2020. godine trebalo da bude završeno 80% poslana implementaciji sistema⁶⁰. Finalne aktivnosti bile su predviđene Programom razvoja informaciono-komunikacionih tehnologija pravosuđa 2021-2023. Međutim, došlo je do zastoja na projektu uvođenja ISP-a. Kao razlog zastoja navodi se neispunjavanje obaveza od strane partnera na realizaciji projekta⁶¹. Kao rezultat toga, Sudski savjet je donio odluku da nastavi održavanje PRIS-a, kao njegovu i nadogradnju i funkcionalno unaprjeđenje.

Posebno zapanjuje činjenica da do danas sudovi za prekršaje i Viši sud za prekršaje Crne Gore nemaju ni postojeći PRIS.

⁵⁸Završni izvještaj o realizaciji mjera predviđenih Akcionim planom za sprovođenje Strategije informaciono-komunikacionih tehnologija pravosuđa 2016-2020 za period 17.06.2016-31.12.2020, str. 4

⁵⁹Isto

⁶⁰Akcionni plan implementacije Strategije informaciono-komunikacionih tehnologija pravosuđa 2016-2020

⁶¹Godišnji izvještaj o radu Sudskog savjeta i ukupnom stanju u sudstvu za 2022. godinu, str. 26

4.1.3. INFRASTRUKTURA I PRISTUP ZA OSOBE SA INVALIDITETOM

Kada je riječ o infrastrukturi, tj. stanju u kom se nalaze zgrade sudova, prema procjeni posmatrača, opšte stanje većine zgrada u kojima se nalaze sudovi nije dovoljno uslovno, a posebno treba istaći stanje Osnovnog suda u Kotoru, s tim što treba napomenuti da je ovaj sud trenutno u fazi renovacije. Sud u Beranama je takođe bio u fazi renovacije prilikom posjete posmatrača ovom sudu. Uz to, može se primijetiti da prostorni kapaciteti većine sudova nijesu na zavidnom nivou. Izazov nedostatka prostora nije nov, a često se povezuje s parničnim postupcima gdje sudije suđenja održavaju u svojim kancelarijama umjesto u sudnicama. Ipak, u jednom specifičnom krivičnom predmetu na kojem su posmatrači bili prisutni pred Višim sudom u Podgorici, ročište je moralo biti odloženo zbog nedostatka dostupnih sudnica. Naime, u tzv. „velikoj“ sudnici već je bilo zakazano drugo suđenje, dok „mala“ sudnica nije bila prikladna za datu situaciju.

Jedan od elemenata prema kojima su posmatrači cijenili stanje u sudovima bio je pristup za osobe sa invaliditetom. Naime, posmatrači su zapazili da su Osnovni sud u Žabljaku i Bijelom Polju, kao i Viši sud u Bijelom Polju, najmanje uslovni za osobe sa invaliditetom. Naime, ovi sudovi nemaju optimalan prilaz sudu niti je enterijer zgrade adekvatno opremljen za osobe sa invaliditetom. U Osnovnom sudu u Danilovgradu postoji staza za invalidska kolica, ali pristup ulazu u zgradu s trotoara nije moguć za osobe koje ih koriste. Prilaz sudu osobama sa invaliditetom nije optimalan ni u Osnovnom sudu u Herceg Novom, prije svega zbog same lokacije zgrade u kojoj se sud nalazi.

Većina sudova koje su posmatrači posjetili nema lift, i to: osnovni sudovi u Baru, Beranama, Bijelom Polju, Cetinju, Danilovgradu, Herceg Novom, Kolašinu, Nikšiću, Plavu, Pljevljima, Rožajama, Ulcinju, i Žabljaku, kao ni Viši sud u Bijelom Polju koji se nalazi u istoj zgradi u kojoj je i Osnovni sud Bijelo Polje. Samo Osnovni sud u Podgorici i Viši sud u Podgorici imaju lift.

Iako u Osnovnom sudu u Cetinju nema lifta za invalidska kolica, osobe s invaliditetom mogu pristupiti sudu kroz drugi ulaz koji dijele s Opštinom Cetinje, koristeći lift. Međutim, vrata između institucija može otvarati samo ovlašćeno osoblje.

Osnovni sud u Pljevljima, koji je nedavno renoviran, koristi prostorije na prizemlju zgrade za održavanje ročišta za osobe s invaliditetom, uz koordinaciju sa Sudom za prekršaje u Bijelom Polju – odjeljenjem Pljevlja⁶².

Takođe, ističemo da smo od Vrhovnog suda dobili informaciju da je u toku rekonstrukcija sudova u Podgorici (OS PG, VS PG, ASCG i VSCG), kao i u osnovnim sudovima u Kotoru, Nikšiću, Bijelom Polju (OS BP i VS BP) i Beranama. Od predsjednika Osnovnog suda u Kotoru dobili smo informaciju da je renoviranjem zgrade suda predviđena i ugradnja lifta.

4.1.4. BEZBJEDNOST SUDOVA

Bezbjednost sudova zahtijeva posebnu pažnju⁶³. U periodu praćenja sudskih postupaka, preciznije, 3. marta 2023. godine, jedno lice je detoniralo eksplozivnu napravu u predvorju Osnovnog suda u Podgorici⁶⁴. Tragičan incident, u kojem je napadač izgubio život a više lica pretrpjelo tjelesne povrede, ponovno je istakao dugotrajni problem neadekvatne bezbjednosti sudova.

⁶²Razgovor sa predsjednicom Osnovnog suda u Pljevljima, gđom Marinom Jelovac, april 2023

⁶³U zgradama nekih sudova nalaze i kancelarije tužilaštva, pa se problemi u vezi sa bezbjednošću u tim slučajevima odnose i na njih.

⁶⁴<https://www.slobodnaevropa.org/a/podgorica-bomba-eksplozija/32297718.html>

Prilikom posjeta različitim sudovima, posmatrači su primijetili da postoji fizičko obezbjeđenje od strane pripadnika Uprave policije, ali nijesu svi sudovi opremljeni detektorima za metal. Metal-detektori su prisutni u Osnovnom sudu u Podgorici (koji nije bio u funkciji), Nikšiću, Osnovnom i Višem sudu u Bijelom Polju i Višem sudu u Podgorici, dok samo Viši sud u Podgorici ima skener za stvari.

Ipak, uprkos ovim mjerama bezbjednosti u Višem sudu u Podgorici, posmatrači su uočili da pojedini novinari koji prisustvuju ročištima, kao i članovi porodica optuženih i žrtava, unose mobilne telefone u sudnicu, suprotno jasnim uputstvima obezbjeđenja da iste ostave u predviđenim ormarićima. Ova okolnost upućuje na to da obezbjeđenje ne posvećuje dovoljno pažnje detaljima, što može ugroziti ukupnu bezbjednost. Treba napomenuti da je kontrola unošenja telefona i drugih sredstava komunikacije posebno važna u kontekstu poštovanja povjerljivosti postupka i procesnopravnih garancija u predmetima u kojima je javnost isključena.

Podsjećamo da je 2005. godine na svom radnom mjestu ubijena sutkinja Osnovnog suda u Baru, a da je 2016. godine izgorjela pisarnica u Osnovnom sudu u Podgorici, kada je požar uništio ili oštetio i dokaze koji su tamo čuvani. U martu mjesecu ove 2023. godine u eksploziji u Osnovnom sudu u Podgorici smrtno je stradala jedna osoba, dok je povrijeđeno pet. Takođe, 31.07.2023. godine pokušao je nasilni ulazak u zgradu Osnovnog suda u Pljevljima, kada je fizički napadnut i radnik obezbjeđenja koji je tom prilikom lakše povrijeđen.

Treba naglasiti i kontinuiranu nemogućnost nadležnih institucija da adekvatno odgovore na lažne dojave o bombama koje su u više navrata 2022 i 2023. godine upućivane, između ostalog i sudovima. Lažne dojave o postavljenim bombama u sudovima dogodile su se u tri navrata u periodu sprovođenja projektnih aktivnosti. Zgrade sudova koje su bile na meti dojava morale su biti evakuisane, a ročišta odložena. Na meti dojava je u sva tri slučaja bio Viši sud, i to: 1) 8. decembra 2022. godine⁶⁵, kada je na mejl adresu Višeg suda stigla lažna dojava (imajući u vidu da se u istoj zgradi nalaze i Apelacioni sud i Vrhovni sud, došlo je do prekida rada i u ova dva suda), 2) 2. marta 2023⁶⁶. godine lažna dojava o bombi postavljenoj u Višem sudu dostavljena je policiji i 3) posljednja lažna dojava stigla je 8. juna 2023. godine, a na meti dojava bilo je 125 lokacija, među kojima su bili i Viši sud u Podgorici, ali i Sud za prekršaje u Podgorici, Osnovni sud u Baru, Sud za prekršaje u Budvi i odjeljenje ovog suda u Kotoru.⁶⁷

Imajući u vidu navedeno, kao i to da je u septembru 2023. otkriven tunel koji je vodio do sudske dokazne arhive u Višem sudu u Podgorici, neminovno se nameće i pitanje bezbjednosti dokaza, odnosno prostorija državnih organa u kojima se oni čuvaju.

4.2. PRETHODNI POSTUPAK

4.2.1. PRAVNI OKVIR

Prva faza prethodnog postupka je izviđaj. Prema članu 257 ZKP, ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti, policija je dužna da obavijesti državnog tužioca i samoinicijativno ili po zahtjevu državnog tužioca preduzme potrebne mjere da se pronađe učinilac krivičnog djela, da se učinilac ili saučesnik ne sakrije ili ne pobjegne, da se otkriju i obezbijede tragovi krivičnog djela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da prikupi sva obavještenja koja bi mogla biti od koristi za uspješno vođenje krivičnog postupka.

⁶⁵<https://www.slobodnaevropa.org/a/32167667.html>

⁶⁶<https://www.slobodnaevropa.org/a/dojava-bomba-sudovi-crna-gora/32295967.html>

⁶⁷<https://www.vijesti.me/vijesti/crna-hronika/660283/prijetece-poruke-stigle-na-125-adresa-evakuisano-vise-institucija>

Istraga čini drugi dio prethodnog postupka. Istraga se sprovodi na osnovu naredbe o sprovođenju istrage protiv određenog lica kad postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično djelo. Istraga obuhvata sprovođenje dokaznih radnji kako bi se stekli potrebni elementi za donošenje odluke o podizanju optužnice ili obustavi postupka (čl. 274 ZKP).

Naredba o sprovođenju istrage, koju donosi državni tužilac, predstavlja ključni instrument u ovoj fazi. Ona se donosi na osnovu osnovane sumnje da je osumnjičeno lice počinilo krivično djelo (čl. 275 ZKP). Oštećeni, punomoćnik oštećenog, okrivljeni i njegov branilac imaju pravo prisustva određenim dokaznim radnjama, što im omogućuje da budu informisani i učestvuju u procesu prikupljanja dokaza. Tajnost može biti naložena u cilju zaštite interesa krivičnog postupka, javnog reda, morala ili privatnosti oštećenog ili okrivljenog.

Nakon završetka istrage, državni tužilac donosi odluku o podizanju optužnice ili obustavi postupka. U situacijama kada istraga ne bude okončana u zakonskom roku, obavještava se viši državni tužilac, koji će preduzeti potrebne korake kako bi se proces nastavio.

Oštećeni takođe ima pravo da podigne neposrednu optužnicu ako smatra da su prikupljeni podaci dovoljni za to. Ova mogućnost pruža dodatnu pravnu zaštitu oštećenom, omogućavajući mu da preuzme aktivnu ulogu u postupku krivičnog gonjenja. Takođe, ZKP, u čl. 62 st. 2, prepoznaje i ostavlja mogućnost i daje pravo i ovlašćenje državnom tužiocu da do glavnog pretresa preuzme krivično gonjenje i zastupanje optužbe.

Nakon okončanja istrage, kao i u situacijama kada je moguće podizanje optužnice bez prethodne istrage u skladu sa čl. 288 ZKP-a, postupak pred sudom se može pokrenuti isključivo na osnovu optužnice koju podnosi državni tužilac ili oštećeni kao tužilac.

4.2.2. ANALIZA STANJA

U fazi prethodnog postupka, putem detaljnog uvida u spise predmeta, posmatrači su analizirali podatke i otkrili određene nedostatke koji indirektno upućuju na kršenje načela ZKP-a. Iako su primijetili da su državni tužioci pružali strankama pouke o njihovim pravima prilikom saslušanja, primijetili su i neke problematične prakse⁶⁸.

■ U jednom predmetu, postojala je osnovana sumnja da je javni funkcioner – javni izvršitelj, počinilo krivično djelo zloupotrebe službenog položaja u vezi sa krivičnim djelom oduzimanja tuđe stvari. Međutim, primijetili smo da je Osnovno državno tužilaštvo odbacilo krivičnu prijavu zbog nedostatka osnovane sumnje da je navedeno lice počinilo krivično djelo zloupotrebe službenog položaja. Nakon toga, branilac oštećenog kao supsidijarni tužilac podnio je privatnu tužbu sudu, ali je ista rješenjem odbačena iz procesnih razloga (nepostupanje po rješenju o uređenju privatne tužbe). Ovaj slučaj bi trebalo da bude riješen tako što bi i krivična prijava i privatna tužba bile odbačene zbog nenadležnosti Osnovnog državnog tužilaštva i Osnovnog suda, budući da je osumnjičeno lice bilo javni funkcioner, za šta je nadležno Specijalno državno tužilaštvo, odnosno Viši sud prema Zakonu o sudovima ("Sl. list CG", br. 11/15 i 76/20). Slično tome, u drugom predmetu koji se vodio protiv javne izvršiteljke sa sjedištem u Herceg Novom, ona je prvobitno bila osuđena od strane Osnovnog suda u Herceg Novom zbog krivičnog djela zloupotrebe službenog položaja. Međutim, kasnije je Viši sud u Podgorici ukinuo prvostepenu odluku zbog nedostatka nadležnosti Osnovnog suda.

⁶⁸Uvid u spise predmeta koji su posmatrači CeMI-ja i HRA sprovodili, omogućava čl. 203a st. 1 ZKP-a. Ograničenje prava na uvid u spise predmeta sadržano je u čl. 203b. Ova odredba je bila predmet ocjene Ustavnog suda po Inicijativi za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti i zakonitosti, koju je Ustavni sud odbio (Ustavni sud Crne Gore U-I br. 7/17, 14. jun 2023. godine, objavljeno u „Službenom listu Crne Gore“, br. 087/23, od 27.09.2023. godine). Odredbom se propisuje se da se izuzetno, licima iz čl. 203a ZKP-a u izviđaju i istrazi može uskratiti pravo na uvid u dio spisa predmeta, ako bi time bila ugrožena svrha istrage, nacionalna bezbjednost i zaštita svjedoka, što u daljem postupku ne smije ugroziti pravo na odbranu. Imajući u vidu relevantne odredbe Ustava, kao i mjerodavnu međunarodnu regulativu i praksu povodom primjene osporavane norme, Ustavni sud je ocijenio da osporena odredba čl. 203b st. 1 ZKP-a zadovoljava zahtjeve pravne sigurnosti i vladavine prava iz Ustava, kao i standard zakonitosti, u smislu stavova Evropskog suda za ljudska prava.

■ Pored navedenog, posmatrači u pojedinim tužilačkim spisima nijesu zapazili postojanje službene zabilješke ili konstatacije na zapisniku o saslušanju svjedoka, saslušanju svjedoka/oštećenog o činjenici da su saslušanju prisustvovali okrivljeni i branilac ili razlog zbog čega nijesu prisustvovali, odnosno da je na zapisniku konstatovano da se oštećeni izjasnio da ne želi da prisustvuje saslušanju okrivljenog/oštećenog (čl. 262 st. 2 i 3 u vezi sa čl. 282 st. 4 ZKP). Takođe, ni na zapisniku o saslušanju okrivljenog nije konstatovano da li želi da prisustvuje saslušanju oštećenog/svjedoka i da o tome bude obaviješten od strane državnog tužioca na pogodan način (čl. 282 st. 1 ZKP).

■ Propust državnog tužioca da sprovede otvorenu istragu na zakonom propisani način, koji podrazumijeva blagovremen i pogodan način obavještanja stranaka u postupku a i drugih lica koja učestvuju u postupku o mjestu i vremenu saslušanja, kao i propust dokumentovanja tih radnji kako je prethodno obrazloženo, osujećuje prikupljanje dokaza i njihovu dalju upotrebu, a krši i prava okrivljenog i oštećenog. Ukoliko je presuda donesena na osnovu dokaza zasnovanog na ovakvom propustu predstavlja bitnu povredu odredaba krivičnog postupka (čl. 386 st. 1 tač. 7 ZKP) i osnov da odbrana na glavnom pretresu može zahtijevati izuzimanje dokaza jer dokazna radnja nije preduzeta na način kako to propisuje ZKP (čl. 211).

■ Posmatrači su zapazili i da u zapisnicima o saslušanju okrivljenog nijesu precizirana pitanja tužioca, već na svakom stoji konstatacija: "Na posebno pitanje tužioca, okrivljeni/oštećeni/svjedok izjavi...", što ostavlja mogućnost postavljanja sugestivnih pitanja, čime dolazi do povrede čl. 100 st. 6 ZKP-a, kojim je propisano da kad okrivljeni završi svoj iskaz, postaviće mu se pitanja ukoliko je potrebno da se popune praznine ili otklone protivrječnosti i nejasnoće u njegovom izlaganju⁶⁹.

■ U tužilačkim spisima nije uočeno ni postojanje pisanih poziva za saslušanje, jer, prema dostupnim podacima, državni tužioci u najvećem broju postupaka stranke i oštećene pozivaju telefonom, iako to ZKP-e ne predviđa (čl. 195 i čl. 112 ZKP) u prekrivičnoj fazi postupka.

■ Kada je riječ o administrativnom aspektu vođenja zapisnika i održavanja spisa predmeta, primijećeno je da su tužilački spisi uglavnom bili zalijepljeni, a u nekim slučajevima su bili zaheftani i dostavljeni sudu u dva spojena lista papira izvađena iz sredine sveske), umjesto da budu dostavljeni u posebnim omotima, kako je propisano Pravilnikom o unutrašnjem poslovanju Državnog tužilaštva. Iako se ovo na prvi pogled ne čini posebno važnim, u formalizovanim državnim postupcima od opšteg značaja, kakvo je krivično suđenje, poštovanje forme je od značaja i samo po sebi, i za autoritet suda.

■ Takođe, u Osnovnom sudu u Ulcinju u pojedinim spisima predmeta poslovne oznake Kv.br. nedostaju tužilački spisi predmeta, što otežava praćenje i utvrđivanje redoslijeda preduzetih radnji u postupku u kojem je postupalo krivično vijeće.

4.3. PRVOSTEPENI POSTUPAK

Redovni krivični postupak sastoji se od prvostepenog krivičnog postupka i postupka po pravnom lijeku. Prvostepeni krivični postupak, pak, podijeljen je na dva stadijuma: prethodni krivični postupak i glavni krivični postupak. U okviru prethodnog postupka nalazimo dvije faze: istragu i optuženje. Kada optužnica postane pravosnažna, prethodni postupak se završava⁷⁰, a započinje glavni krivični postupak u kojem se rješava predmet suđenja. Glavni krivični postupak se sastoji od tri dijela: priprema glavnog pretresa, glavni pretres i izricanje presude⁷¹.

⁶⁹HRA je Ministarstvu pravde predložila i izmjene čl. 257 Zakonika o krivičnom postupku tako da se kao obavezno propiše snimanje svakog prikupljanja obavještenja od građana, kao i svako uzimanje izjave ili ispitivanje građana ubilo kom svojstvu, s tim da se napravljeni snimci prilažu zapisniku, odnosno službenoj zabilješci. Međutim, sudeći po izvještaju o javnoj raspravi o nacrtu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku taj predlog nije usvojen.

⁷⁰Radulović, Drago, Krivično procesno pravo, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, Podgorica, 2009, str. 282

⁷¹Grubač, Momčilo, Krivično procesno pravo, Službeni glasnik, Beograd, 2006, str. 73; neki umjesto „izricanje“ presude koriste frazu „donošenje i objavljivanje“ presude, pogledati: Radulović, Drago, Krivično procesno pravo, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, Podgorica, 2009, str. 282

U okviru prvostepenog postupka, posmatrači CeMI-ja i HRA su imali priliku da pregledaju spise predmeta i popune formulare sa standardizovanim pitanjima. Ovi formulari su se odnosili na različite aspekte postupka, uključujući kontrolu optužnice, zakazivanje glavnog pretresa, broj održanih i odloženih ročišta, pravo na javno izricanje presude i prosječno trajanje prvostepenog postupka.

Nalazi prikazani u ovom izvještaju su usklađeni sa strukturom formulara, zbog čega je ovaj dio izvještaja (prvostepeni postupak) podijeljen na nekoliko cjelina. Ova struktura omogućava detaljan prikaz relevantnih informacija i pruža uvid u procese koji se odvijaju tokom prvostepenog krivičnog postupka.

4.3.1. KONTROLA OPTUŽNICE

4.3.1.1. POSTUPAK KONTROLE OPTUŽNICE

Po prijemu optužnice predsjednik vijeća zakazuje ročište radi ispitivanja i ocjene zakonitosti i opravdanosti optužnice. Na ročište se poziva tužilac, okrivljeni i branilac i u pozivu se upozoravaju da će se ročište održati i u njihovom odsustvu ukoliko se na uredan poziv ne odazovu. Ročište će se održati i kad se poziv okrivljenom nije mogao uručiti na njegovu do tada poznatu adresu.

Predsjednik vijeća, nakon što provjeri da li su se svi pozvani odazvali na poziv i da li su im pozivi uredno uručeni, otvara ročište i upoznaje prisutne sa optužnicom koja je sudu dostavljena radi kontrole i potvrđivanja. Tužilac iznosi dokaze na kojima se optužnica zasniva, a okrivljeni i branilac mogu da ukažu na propuste u istrazi ili na nezakonite dokaze ili da nema dovoljno dokaza za osnovanu sumnju da je okrivljeni izvršio krivično djelo koje je predmet optužbe, kao i da ukažu na dokaze koji idu u korist okrivljenom.

Kad sud utvrdi da postoje greške ili nedostaci u optužnici ili u samom postupku ili je potrebno bolje razjašnjenje stanja stvari da bi se ispitala opravdanost optužnice, vratiće je da se zapaženi nedostaci otklone ili da se istraga dopuni, odnosno sprovede. Tužilac je dužan da, u roku od tri dana od dana kad mu je saopštena odluka suda, podnese ispravljenu optužnicu ili da u roku od dva mjeseca dopuni istragu ili je sprovede. Iz opravdanih razloga, na zahtjev tužioca, ovaj rok se može produžiti. Ako državni tužilac propusti rok, dužan je da o razlozima propuštanja obavijesti neposredno više državno tužilaštvo. Ako oštećeni kao tužilac propusti pomenuti rok, smatraće se da je odustao od gonjenja i postupak će se obustaviti.

Ako je potrebno bolje razjašnjenje stvari da bi se ispitala opravdanost optužnice oštećenog kao tužioca, sud će optužnicu dostaviti sudiji za istragu da u roku od dva mjeseca preduzme određene dokazne radnje.

Prema praksi Vrhovnog suda Crne Gore, u postupku dugog trajanja kontrole optužnice gdje je sud ocijenio da ukoliko postupak potvrđivanja optužnice ni poslije dvije i po godine još uvijek nije okončan, a rješenje koje je doneseno u postupku kontrole optužnice je tri puta ukidano od strane Apelacionog suda Crne Gore, došlo je do povrede prava na suđenje u razumnom roku zagarantovano odredbom čl. st 6 st. 1 EKLJP i priznato je pravo na pravičnu naknadu⁷².

4.3.1.2. ANALIZA STANJA

Uvidom u spise pravosnažno okončanih predmeta, posmatrači su analizirali 101 predmet u kojem je podignuta optužnica od ukupno 470 predmeta u koje su vršili uvid. Najveći broj analiziranih predmeta u kojima je podignuta optužnica nalazio se u Višem sudu u Podgorici (58) i u Višem sudu u Bijelom Polju (24). Manji broj spisa u kojima je podignuta optužnica, a koji su bili predmet analize nalazio se i u osnovnim sudovima u Podgorici (5), Kotoru (4), Baru (2), Danilovgradu (2), Herceg Novom (2), Nikšiću (2), Rožajama (1) i Ulcinju (1).

⁷²Vrhovni sud Crne Gore, Tpz br.24/16 od 27.09.2016. godine

Uvidom u spise ovih predmeta, posmatrači su mogli da zaključe da su se ročišta za potvrđivanje optužnice, u većini slučajeva, održavala bez značajnih odlaganja. Izuzetak od toga su tri predmeta koja su posmatrači pratili prisustvom u Višem sudu u Podgorici⁷³, a koja su izazvala veliko interesovanje javnosti. U ova tri slučaja ročišta za kontrolu optužnice odlagana su više puta na zahtjev advokata. Prema čl. 293 st. 3 ZKP-a rok za zakazivanje ročišta radi kontrole optužnice je **15 dana** od dana prijema optužnice.

U predmetima praćenim uvidom u spise ovaj rok je bio poštovan u **45 (44,55%)** analiziranih predmeta, a nije bio poštovan u **56 (55,45%)** analiziranih predmeta.

Najznačajnije prekoračenje ovog roka posmatrači su zabilježili u dva predmeta u Višem sudu u Podgorici: **124 dana i 109 dana** i u tri predmeta u Višem sudu u Bijelom Polju: **115 dana, 107 dana i 101 dan**. Posmatrano ukupno na nivou viših sudova, zakonom predviđeni rok poštovan je u **43,90%** a nije poštovan u **56,10%** slučajeva.

Kada je riječ o osnovnim sudovima, najveće prekoračenje roka zabilježeno je u Osnovnom sudu u Kotoru, u predmetu u kojem je rok za kontrolu optužnice iznosio **83 dana** od dana prijema optužnice u sud, i u Osnovnom sudu u Baru, u predmetu u kojem je ovaj rok iznosio **55 dana** od dana prijema optužnice u sud. Ukupno, na nivou osnovnih sudova, rok za zakazivanje ročišta za kontrolu optužnice poštovan je u **47,37%** predmeta u koje su posmatrači imali uvid, a nije poštovan u **52,63%** predmeta.

Sud	Broj optužnica	Rok u kojem je zakazana kontrola optužnice (prosjeak u danima)
OS Bar	2	33
OS Danilovgrad	2	19
OS Herceg Novi	2	42
OS Kotor	4	32
OS Nikšić	2	14
OS Podgorica	5	22
OS Rožaje	1	19
OS Ulcinj	1	13
Osnovni sudovi	19	24
VS Bijelo Polje	24	26
VS Podgorica	58	29
Viši sudovi	81	25
Ukupno	101	24

Tabela 3: Prikaz predmeta praćenih uvidom u spise prema broju optužnica i roku u kojem je zakazana kontrola optužnice, po sudovima

Kada je u pitanju prisustvo tužioca, okrivljenog i branioca na ročištu za kontrolu optužnice u predmetima posmatranim uvidom u spise, primjetno je da državni tužioci u najvećem broju slučajeva ne prisustvuju ročištima za kontrolu optužnice. Od 59 predmeta pred Višim sudom u Podgorici u koje su posmatrači imali uvid, državni tužilac nije prisustvovao ročištu za kontrolu optužnice u **55** slučajeva, tj. **93,22%**. Pred Višim sudom u Bijelom Polju, ročištu za kontrolu optužnice tužilac nije prisustvovao u **8** od 24 predmeta, tj. **33,33%**. Pred osnovnim sudovima, odsustvo tužioca sa ročišta za kontrolu optužnice zabilježeno je u **dva** od 19 predmeta, tj. **10,52%**. U spisima predmeta nema informacija o razlozima izostanka sa ročišta za kontrolu optužnice.

Samo u jednom predmetu pred Višim sudom u Podgorici, registrovana je primjedba na optužnicu od strane branioca okrivljenog, koji je smatrao da optužnicu treba vratiti radi dopune istrage, kao i da ista sadrži nelogične kvalifikacije koje ne mogu stajati u dispozitivu optužnice. Međutim, nije registrovan nijedan predmet u kojem je optužnica vraćena tužiocu na izmjenu i dopunu.

⁷³ Razlog manjeg broja posmatranih ročišta za kontrolu optužnice je taj što se datumi ročišta za kontrolu optužnice ne objavljuju na sajtovima sudova, pa su posmatrači do informacija o datumima održavanja pojedinih ročišta dolazili putem medija i drugih izvora informisanja.

Rok za potvrđivanje optužnice je **osam dana**, a u složenim predmetima **15 dana** od dana održavanja ročišta radi kontrole optužnice (čl. 296 st. 1 ZKP-a).

Analiza praćenih predmeta je pokazala da nije bilo prekoračenja roka od 15 dana. U najvećem broju slučajeva, tj. u **80 od 102** predmeta, optužnica je potvrđena istog dana kada je održano ročište za kontrolu optužnice (**78,43%**). U Višem sudu u Podgorici, optužnica je potvrđena istog dana kada je održano ročište za kontrolu optužnice u **43 od 59** slučajeva (**72,81%**), a u Višem sudu u Bijelom Polju u **22 od 24** slučaja (**91,66%**). U osnovnim sudovima, optužnica je potvrđena istog dana u **15 od 19** predmeta (**78,94%**).

U manjem broju predmeta bilo je slučajeva gdje je ovaj rok iznosio između devet i 14 dana, međutim metodološki nije bilo moguće utvrđivati stepen složenosti svakog posmatranog predmeta, pa samim tim ni da li je prekršen rok od osam dana za manje složene predmete.

Sud	Broj optužnica	Rok u kojem je zakazana kontrola optužnice (prosjeak u danima)
OS Bar	2	Istog dana
OS Danilovgrad	2	8 dana
OS Herceg Novi	2	Istog dana
OS Kotor	4	2 dana
OS Nikšić	2	3 dana
OS Podgorica	5	Istog dana
OS Rožaje	1	Istog dana
OS Ulcinj	1	14 dana
Osnovni sudovi	19	3 dana
VS Bijelo Polje	24	2 dana
VS Podgorica	59	2 dana
Viši sudovi	82	2 dana
Ukupan prosjeak	102	3 dana

Tabela 4: Prikaz predmeta praćenih uvidom u spise prema broju optužnica i roku u kojem je doneseno rješenje o potvrđivanju optužnice, po sudovima

Iako istraživači angažovani na ovom izvještaju nijesu analizirali djelotvornost kontrole optužnice, napominjemo da je HRA u izvještaju objavljenom u istom projektu zaključila da postupak kontrole optužnice u praksi nije dovoljno djelotvoran, da bi ročište za kontrolu optužnice moralo više služiti za izuzimanje nezakonito pribavljenih dokaza, umjesto da do toga dolazi tek po vanrednim pravnim lijekovima, što doprinosi neopravdanom remećenju ostvarivanja krivične pravde⁷⁴.

4.3.2. PRIPREMNO ROČIŠTE I GLAVNI PRETRES

4.3.2.1. PRAVNI OKVIR

Prije početka glavnog pretresa, moguće je održati pripremno ročište, koje je regulisano čl. 305 ZKP-a. Pripremno ročište ima za svrhu utvrđivanje budućeg toka glavnog pretresa i planiranje načina izvođenja dokaza, vremenskog rasporeda i ostalih detalja. U roku od dva mjeseca, ako predsjednik vijeća smatra da je to potrebno, pozivaju se na pripremno ročište stranke, branioci, oštećeni, punomoćnici oštećenih, te po potrebi vještaci i druga relevantna lica.

⁷⁴Izdvajanje nezakonito pribavljenih dokaza u krivičnom postupku – principi iz prakse Evropskog suda za ljudska prava i pravila i sudska praksa u Crnoj Gori, Akcija za ljudska prava, jun 2023, str. 18, dostupno na linku: <https://www.hracion.org/wp-content/uploads/2023/07/Izdvajanje-nezakonito-pribavljenih-dokaza-u-krivicnom-postupku.pdf>

Predsjednik vijeća ima obavezu da prisutne informiše o planiranom toku glavnog pretresa i da od njih zatraži da se o tome izjasne. Takođe, od njih se traži da iznesu svoje dokazne prijedloge, a naročito da se izjasne o tome da li su u mogućnosti da se u određenim danima i u određenom vremenu, planiranom od strane predsjednika vijeća, odazovu pozivu suda i prisustvuju glavnom pretresu.

Stranke su posebno upozorene da sve dokazne prijedloge, po pravilu, moraju iznijeti na pripremnom ročištu. Ukoliko stranke iznesu nove dokazne prijedloge na glavnom pretresu, moraju detaljno obrazložiti zašto ih nijesu iznijele na pripremnom ročištu. Sud će odbiti te prijedloge ako stranke ne uspiju uvjerljivo dokazati da nijesu znale ili nijesu mogle znati za određene dokaze ili činjenice koje je potrebno dokazivati, a koje su bile predmet pripremnog ročišta.

Glavni pretres predstavlja drugu fazu glavnog krivičnog postupka, a predsjednik vijeća je odgovoran za vođenje tog pretresa. Tokom glavnog pretresa, predsjednik vijeća rukovodi tokom pretresa, saslušava optuženog, svjedoke, vještake i daje riječ članovima vijeća, strankama, oštećenom, zakonskim zastupnicima, punomoćnicima, braniocima i vještacima.

Stranke u postupku imaju pravo da izraze prigovore tokom izvođenja dokaza. Predsjednik vijeća odlučuje o prijedlozima i prigovorima stranaka, osim ako o njima odlučuje cijelo vijeće. U slučaju da stranke ne mogu postići saglasnost po nekom prijedlogu, ili saglasnih prijedloga koje predsjednik ne prihvati, odlučuje cijelo vijeće. Takođe, vijeće odlučuje o prigovorima na mjere koje je predsjednik vijeća preduzeo u vezi s vođenjem glavnog pretresa.

Dužnost predsjednika vijeća je da se brine o svestranom pretresanju predmeta, utvrđivanju istine i eliminisanju svega što može odužiti postupak, a ne doprinosi razjašnjenju slučaja.

Glavni pretres teče prema redoslijedu koji je određen ZKP-om, ali vijeće može odstupiti od uobičajenog redoslijeda zbog posebnih okolnosti, kao što su broj optuženih, broj krivičnih djela i obim dokaznog materijala. Predsjednik vijeća može naredbom, iz važnih razloga, na predlog stranaka i branioca ili po službenoj dužnosti, odložiti dan glavnog pretresa, najduže do 15 dana, o čemu će se odmah obavijestiti sva pozvana lica.

Sud je dužan da zaštiti svoj ugled, ugled stranaka i drugih učesnika postupka od uvrede, prijetnje i svih drugih oblika napada. Predsjednik vijeća ima dužnost održavanja reda u sudnici. On može naložiti pretresanje prisutnih lica na glavnom pretresu i odmah po početku zasjedanja upozoriti prisutne da se ponašaju pristojno i da ne ometaju rad suda. Vijeće može narediti udaljavanje sa zasjedanja svih lica koja prisustvuju glavnom pretresu kao slušaoci, ukoliko se primjenom mjera za održavanje reda predviđenih ZKP-om ne bi omogućilo nesmetano vođenje glavnog pretresa.

Audio i audiovizuelna sredstva ne smiju se unositi u sudnicu, osim ako predsjednik Vrhovnog suda odobri njihovo korišćenje za određeni glavni pretres. U slučaju odobrenja snimanja na glavnom pretresu, vijeće može, iz opravdanih razloga, odlučiti da se neki dijelovi glavnog pretresa ne snimaju.

4.3.2.2. ANALIZA STANJA

Posmatrači CeMI-ja i HRA analizirali su različite aspekte glavnog pretresa, uključujući zakazivanje glavnog pretresa, broj održanih ročišta, broj odloženih ročišta, razloge za odlaganje, broj prekida, razloge za prekid, objavljivanje presude, dostavljanje presude, prosječno trajanje drugostepenog postupka i prosječno trajanje postupka.

Posmatrači su pratili 196 predmeta prisustvom na 231 ročištu. Kada je riječ o predmetima koje su posmatrači posmatrali neposrednim prisustvom ročištima, ističemo sljedeća opažanja:

■ U predmetu koji se vodio pred Osnovnim sudom u Podgorici, za krivično djelo teška krađa, sudija nije poučio okrivljenog o njegovim pravima i procesu saslušanja u skladu sa čl. 100 ZKP-a. Osim toga, kada je okrivljeni izrazio potrebu za braniocem, i pritom naglasio nedostatak finansijskih sredstava za angažovanje advokata, upitao je sudiju da li može dobiti besplatnog branioca. Sudija je zatim nepravilno zabilježio u zapisnik da je okrivljeni izrazio da mu nije potreban branilac, a okrivljenom je odgovorio da nema pravo na branioca. Kada je sudija postavio pitanje okrivljenom da li ima nekih primjedbi, sudija je sam odgovorio i zabilježio u zapisnik da okrivljeni nema primjedbi, dok je okrivljeni ćutao, a nije poznato da li okrivljeni zna šta znači primjedba na zapisnik. Slično se dogodilo i nakon čitanja nalaza vještaka, kada sudija nije pitao ni tužioca ni okrivljenog da li imaju neke primjedbe. Iako, shodno ZKP-u, za krivično djelo koje je okrivljenom stavljeno na teret nije obavezan branilac po službenoj dužnosti, čl. 70 ZKP-a nalaže da u slučajevima kad ne postoje uslovi za obaveznu odbranu, a to zahtijevaju interesi pravičnosti, okrivljenom se, na njegov zahtjev, može postaviti branilac ako prema svom imovnom stanju ne može snositi troškove odbrane. Ovom odredbom ZKP-a skoro se doslovno citira čl. 6 st. 3 tač. c EKLJP⁷⁵. Takođe je važno naglasiti da se u konkretnom predmetu radilo o licu koje je liječeno od bolesti zavisnosti od alkohola, te da je sudija naložio da se izvrši psihijatrijsko vještačenje, čime se nagovještava da sudija nije siguran u mentalne sposobnosti okrivljenog. U sličnim situacijama, ESLJP je utvrđivao da je postojala povreda čl. 6⁷⁶. Prema čl. 100 st. 10 ZKP-a, ako okrivljeni nije poučen o pravima iz st. 2 ovog člana ili ako izjave okrivljenog iz st. 9 ovog člana o potrebi prisustvovanja branioca nijesu unesene u zapisnik, takav iskaz se ne može koristiti kao dokaz u krivičnom postupku.

■ U predmetu pred Osnovnim sudom u Podgorici, koji se vodio za krivično djelo omogućavanje uživanja opojnih droga, okrivljeni je izrazio namjeru da će koristiti pravo na odbranu ćutanjem. Međutim, sudija je, obraćajući se prisutnima u sudnici, pogrešno naveo da takva odluka okrivljenog podrazumijeva da on nema pravo da postavlja pitanja svjedocima, daje primjedbe ili ističe bilo kakva zapažanja u vezi s iskazima. Ova izjava sudije nema uporište u zakonu, tj. ZKP ne propisuje da neko ko se izjasnio da će se braniti ćutanjem u momentu neposredno prije iznošenja svoje odbrane, ne može u kasnijoj fazi postupka da postavlja pitanja svjedocima, iznosi primjedbe i predlaže nove dokaze.

Pogrešnim tumačenjem prava osumnjičenog, odnosno okrivljenog prilikom prvog saslušanja, u smislu odredbe čl. 4 st. 2 ZKP-a⁷⁷ i prava na pravilnu pravnu pouku o dokaznim predlozima na glavnom pretresu u smislu odredbe čl. 337 st. 1 ZKP-a⁷⁸, u fazi dokaznog postupka, a da se okrivljeni pritom, u toku postupka nije izričito izjasnio da će tokom postupka stalno koristiti pravo na odbranu ćutanjem, uskraćuje se pravo okrivljenom na postavljanje pitanja svjedocima, drugim okrivljenim licima, isticanje prigovora, odnosno sve skupa predstavlja kršenje prava na aktivno djelovanje okrivljenog u sledećoj fazi postupka. Na ovakav način se krše procesne garancije predviđene čl. 14 ZKP-a⁷⁹.

⁷⁵ „Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava:...da se brani sam ili uz pomoć branioca koga sam izabere ili da, ukoliko ne raspolaže sredstvima da plati branioca, da ga dobije besplatno, kada to nalažu interesi pravde.“

⁷⁶ Vaudelle protiv Francuske, predstavka br. 35683/97, 30. januar 2001, Padalov protiv Bugarske, predstavka br. 54784/00, 10. avgust 2006.

⁷⁷ „Osumnjičeni prilikom prvog saslušanja, odnosno okrivljeni mora biti upoznat da ne mora da daje nikakve izjave niti da odgovara na postavljena pitanja, a da sve što izjavi može biti upotrijebljeno kao dokaz.“

⁷⁸ „Optuženog će predsjednik vijeća upozoriti da pažljivo prati tok glavnog pretresa i uputiće ga da može iznositi činjenice i predlagati dokaze u svoju odbranu, postavljati pitanja saoptuženim, svjedocima i vještacima, iznositi primjedbe i davati objašnjenja u pogledu njihovih iskaza.“

⁷⁹ „Osumnjičenog, odnosno okrivljenog ili drugo lice koje učestvuje u postupku, a iz neznanja bi moglo da propusti neku radnju u postupku ili da zbog toga ne koristi svoja prava, sud, državni tužilac i državni organi koji učestvuju u postupku će poučiti o pravima koja mu po ovom zakoniku pripadaju i o posljedicama propuštanja radnje.“

Pravo na odbranu ćutanjem nije kao takvo navedeno ni u EKLJP, već, proizilazi iz imuniteta od samooptuživanja⁸⁰ i pretpostavke nevinosti⁸¹, što ga čini elementom prava na pravično suđenje. Prema ESLJP, pravo na ćutanje i imunitet od samooptuživanja, predstavljaju opštepriznate međunarodne standarde koji leže u srcu pojma pravičnog postupka prema čl. 6 Konvencije⁸². Praksa ESLJP ne prepoznaje odricanje ovih prava kao uslov od kojeg će zavistiti postojanje prava okrivljenog na procesnu ravnopravnost i jednakost oružja. Radi se, dakle, o specifičnim pravima koje uživaju okrivljena lica, uz ostala prava koja se garantuju i drugim učesnicima u postupku.

■ U predmetu pred Višim sudom u Podgorici koji se vodio za krivično djelo zloupotrebe položaja u privrednom poslovanju, sudija je u komunikaciji sa braniocima okrivljenih negativno komentarisao dokaze na osnovu kojih je optužnica potvrđena, što je posebno delikatno s obzirom na to da je u pitanju ozbiljan predmet u kojem je ostvarena imovinska korist u iznosu od, prema dostupnim informacijama, 1.500.000 EUR. Sudija bi trebalo da izbjegava da daje primjedbe u vezi s propustima tužilaštva u ovakvom kontekstu, jer takvo ponašanje može ostaviti dojam pristrasnosti u korist okrivljenih.

■ U jednom predmetu pred Višim sudom u Podgorici, koji se vodio za krivično djelo krijumčarenje, sudija nije poštovao odredbu čl. 343 ZKP-a. Prema navedenoj odredbi, sudija je bio dužan da nakon svakog saslušanja obavijesti saslušanu osobu o iskazima prethodno saslušanih saoptuženih i da je pozove da iznese eventualne primjedbe na iskaze koji su kasnije uzeti od drugih saoptuženih, a to nije uradio.

■ Na tri pretresa pred Osnovnim sudom u Podgorici, kojima je jedan od posmatrača prisustvovao, sudija nije nosio togu, dok na jednom državna tužiteljka nije nosila togu, a pred Višim sudom u Podgorici državni tužioci iz SDT-a nijesu nosili tužilačke toge ni na jednom pretresu. Sudija je u obavezi da nosi sudijsku togu u skladu sa čl. 97 st. 1 Sudskog poslovnika⁸³, dok je državni tužilac u obavezi da nosi tužilačku togu u skladu sa čl. 100 st. 1 Pravilnika o unutrašnjem poslovanju državnog tužilaštva⁸⁴.

■ U jednom predmetu pred Višim sudom u Podgorici, za krivično djelo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga u saizvršilaštvu, došlo je do ozbiljnog propusta od strane tužioca u pogledu usklađenosti sa odredbama čl. 16 st. 1 ZKP-a (načelo istine i pravičnosti), kojim se zahtijeva jednaka pažnja prilikom ispitivanja i utvrđivanja činjenica koje terete okrivljenog i onih koji mu idu u korist. Konkretno, tužilaštvo je angažovalo prevodioca specijalizovanog za španski jezik da prevede sve relevantne dokaze sa engleskog i španskog jezika. Nakon što je ova činjenica otkrivena, naložen je novi prevod i on se bitno razlikovao od originalnog, i koji je bio povoljniji za optužene. Tužilac nije imao prigovora na novi prevod, pa ga je sud uzeo u obzir i izuzeo je originalni prevod iz spiska dokaza. Međutim, u svojoj završnoj riječi, tužilac se neopravdano oslanjao na sadržaj originalnog prevođa, iako je isti bio izuzet iz dokazne građe.

■ U predmetu koji se vodio pred Višim sudom u Podgorici za krivično djelo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, Ustavni sud Crne Gore je usvojio žalbu okrivljenih⁸⁵ i utvrdio povredu prava na ličnu slobodu, jer rješenje o pritvoru nije bilo adekvatno obrazloženo, posebno u pogledu osnovane sumnje. Ustavni sud je utvrdio da obrazloženje za pritvor nije bilo ni precizno ni jasno povezano sa činjenicama koje bi ukazale na osnovanu sumnju da su podnosioci žalbe počinili krivično djelo koje im se stavlja na teret.

⁸⁰ Funke protiv Francuske, predstavka br. 10828/87, 25. februar 1993 i Sanders protiv Ujedinjenog Kraljevstva, predstavka br. 19187/91, 17. decembar 1996.

⁸¹ Salabiaku protiv Francuske, predstavka br. 10519/83, 7. oktobar 1988.

⁸² Sanders protiv Ujedinjenog Kraljevstva, op.cit., st. 68.

⁸³ „Sl. list CG“, br. 26/11, 44/12 i 2/14

⁸⁴ „Sl. list CG“, br. 54/10 i 44/12

⁸⁵ Odluka Ustavnog suda U-III br. 544/22, 12. jul 2022. godine

Iako je Ustavni sud utvrdio kršenje prava na slobodu dok je postupak još uvijek trajao, Apelacioni sud je potvrdio rješenje Višeg suda o produženju pritvora. Odbrana je nakon toga uložila još jednu žalbu Ustavnom sudu, koja je takođe usvojena⁸⁶, ali su optuženi ostali u pritvoru sve do dana donošenja prvostepene oslobađajuće presude, što je bilo pet mjeseci pošto je sudu predočena prva odluka Ustavnog suda.

Podsjećamo da čl. 3 Zakona o Ustavnom sudu Crne Gore⁸⁷ propisuje da je svako dužan da poštuje odluke Ustavnog suda. Stavovi o određenim pitanjima izraženi u odlukama Ustavnog suda obavezujući su za sve državne organe, organe državne uprave, organe lokalne samouprave, odnosno lokalne uprave, pravna lica i druge subjekte koji vrše javna ovlašćenja. Takođe, shodno čl. 77 istog zakona, kada Ustavni sud ukine pojedinačni akt i vrati predmet na ponovni postupak, nadležni organ je dužan da odmah, a najkasnije u roku od 30 dana od dana prijema odluke Ustavnog suda, uzme predmet u rad. U ponovljenom postupku nadležni organ je dužan da poštuje pravne razloge Ustavnog suda izražene u odluci i da u ponovnom postupku odluči u razumnom roku.

■ Pred Osnovnim sudom u Nikšiću, u dva postupka kada je objavljivao odluku, sudija je navodio da ustane samo okrivljeni, što je suprotno čl. 375 st. 5 ZKP-a kojim je propisano da će svi prisutni čitanje izreke presude saslušati stojeći.

■ U predmetu pred Osnovnim sudom u Podgorici protiv dva okrivljena od kojih je jedan punoljetan, a drugi maloljetan, zbog krivičnog djela teška krađa u saizvršilaštvu, nakon što je punoljetni okrivljeni dao iskaz, sudija je upitao zašto se razlikuje od iskaza koji je dat pred ODT u Podgorici, na šta je okrivljeni odgovorio da su ga tukla četiri inspektora iz Centra bezbjednosti u Podgorici (CB PG). Reakcija sudije je izostala, dok je maloljetni okrivljeni priznao djelo.

■ U drugom predmetu pred Osnovnim sudom u Podgorici, koji se vodio zbog krivičnog djela teška krađa, okrivljeni i svjedok tvrdili su da su ih policijski službenici u CB PG mučili prilikom saslušanja. Okrivljeni je podnio krivičnu prijavu protiv jednog policijskog službenika i taj postupak je u fazi istrage.

■ U jednom predmetu pred Osnovnim sudom u Podgorici, okrivljeni kojem je određen pritvor se žalio sudiji da mu je u pritvoru prepolovljena terapija koja je propisana od strane ljekara u KBC zbog nedostatka lijekova u toj ustanovi. Takođe, tvrdio je da nema dovoljno lijekova za sve zatvorenike i da se loše osjećaju zbog toga⁸⁸. Ovdje treba napomenuti da ZKP u čl. 185 propisuje sudski nadzor nad izvršenjem pritvora, sa jasnim ovlašćenjem, postupanjem i mjerama koje taj nadzor obuhvata⁸⁹.

Prema čl. 304 st. 2 ZKP-a, **predsjednik vijeća će najkasnije u roku od dva mjeseca nakon potvrđivanja optužnice odrediti datum održavanja glavnog pretresa**. Ako u tom roku datum ne bude određen, predsjednik vijeća će obavijestiti predsjednika suda o razlozima za takvo odlaganje. Predsjednik suda će, po potrebi, preduzeti mjere kako bi se odredio glavni pretres.

⁸⁶Odluka Ustavnog suda U-III br. 723/22, 09. novembar 2022. godine

⁸⁷„Službeni list Crne Gore“, br. 011/15 od 12.03.2015. godine

⁸⁸U ovom primjeru je izostala reakcija postupajućeg sudije. Međutim, važno je pomenuti da su posmatrači prisustvovali i ročištima u kojima su optuženi iznosili slične navode, u kojima je postupajući sudija reagovao adekvatno. Konkretno, u predmetu pred Osnovnim sudom u Podgorici za krivično djelo iz čl. 221 KZCG, optuženi koji se nalazio u pritvoru žalio se na nedostatak lijekova, ali u tom predmetu postupajući sudija je istakao kako će istražiti navode optuženog i obezbijediti mu potrebnu terapiju.

⁸⁹Nadgledanje uslova pritvora je u nadležnosti predsjednika suda, koji ima ovlašćenje za tu dužnost. On ili sudija kojeg on izabere dužni su da bar dva puta godišnje posjete zatvorene, provjere njihove uslove ishrane, obezbjeđenja potreba i opšteg postupanja prema njima. Ove posjete mogu se obavljati i bez prisustva zatvorskih nadzornika i stražara. Ako se tokom ovih posjeta uoče bilo kakve nepravilnosti, predsjednik suda ili imenovani sudija treba da preduzmu odgovarajuće mjere za ispravku tih nepravilnosti. Takođe, potrebno je da se o svakoj posjeti sačini izveštaj koji će se podnijeti predsjedniku Vrhovnog suda i Ministarstvu pravde. Osim toga, predsjednik suda i sudija za istragu imaju pravo da u bilo koje vrijeme posjete pritvorene osobe, razgovaraju sa njima i prime eventualne pritužbe.

Ovaj rok je poštovan u **69 (67,64%)** predmeta u koje su posmatrači vršili uvid, dok je u **32 (31,37%)** predmeta došlo do prekoračenja roka.

Do najvećeg prekoračenja došlo je u Višem sudu u Podgorici, gdje je zabilježeno devet predmeta u kojima je glavni pretres zakazan više od 100 dana nakon potvrđivanja optužnice, i to: **100 dana, 101 dan, 111 dana, 120 dana, 126 dana, 135 dana, 141 dan, 148 dana i 167 dana.**

Sud	Prosječan rok u kojem je zakazan glavni pretres nakon potvrđivanja optužnice, u danima
OS Bar	22
OS Danilovgrad	33
OS Herceg Novi	42
OS Kotor	44
OS Nikšić	34
OS Podgorica	37
OS Rožaje	37
OS Ulcinj	70
Osnovni sudovi	38
VS Bijelo Polje	38
VS Podgorica	63
Viši sudovi	55
Ukupan prosjek	52

Tabela 5: Prikaz predmeta sa optužnicom praćenih uvidom u spise prema roku u kojem je zakazan glavni pretres, po sudovima

Rok zakazivanja glavnog pretresa je kraći za optužne predloge. Naime, prema čl. 451 st. 4 ZKP-a, ako se glavni pretres ne zakaže **u roku od 30 dana od dana prijema optužnog predloga** ili privatne tužbe, sudija je dužan da o razlozima izvijesti predsjednika suda koji će preduzeti mjere da se glavni pretres što prije održi.

Posmatrači su vršili uvid u ukupno 368 predmeta sa optužnim predlogom.

Sud	Broj optužnih predloga
OS Bar	20
OS Berane	18
OS Bijelo Polje	28
OS Cetinje	19
OS Danilovgrad	21
OS Herceg Novi	30
OS Kotor	27
OS Kolašin	44
OS Nikšić	18
OS Plav	18
OS Pljevlja	20
OS Podgorica	46
OS Rožaje	19
OS Ulcinj	19
OS Žabljak	20
VS Bijelo Polje	1
VS Podgorica	0
Ukupno	368

Tabela 6: Broj predmeta sa optužnim predlogom praćenih uvidom u spise

Od 15 osnovnih sudova, **12 nije ispoštovalo ovaj rok**, dok samo tri jeste. Rok su poštovali Osnovni sud u Bijelom Polju, Osnovni sud u Cetinju i Osnovni sud u Žabljaku.

Sud	Prosječan rok zakazivanja glavnog pretresa, u danima
OS Bar	35
OS Berane	39
OS Bijelo Polje	29
OS Cetinje	27
OS Danilovgrad	58
OS Herceg Novi	71
OS Kotor	31
OS Kolašin	80
OS Nikšić	57
OS Plav	41
OS Pljevlja	52
OS Podgorica	43
OS Rožaje	36
OS Ulcinj	47
OS Žabljak	24
VS Bijelo Polje	28
VS Podgorica	Nije bilo optužnih predloga
Prosjek	47

Tabela 7: Prikaz predmeta sa optužnim predlogom praćenih uvidom u spise, prema roku u kojem je zakazan glavni pretres, po sudovima

Sud	Broj i procenat predmeta u kojima je rok za određivanje glavnog pretresa do 30 dana		Broj i procenat predmeta u kojima je rok za određivanje glavnog pretresa duži od 30 dana	
	Broj	Procenat	Broj	Procenat
OS Bar	9	45,00%	11	55,00%
OS Berane	11	61,11%	7	38,89%
OS Bijelo Polje	15	53,57%	13	46,43%
OS Cetinje	15	78,95%	4	21,05%
OS Danilovgrad	2	9,52%	19	90,48%
OS Herceg Novi	14	46,67%	16	53,33%
OS Kotor	3	6,82%	40	90,91%
OS Kolašin	17	62,96%	10	37,04%
OS Nikšić	2	11,11%	16	88,89%
OS Plav	10	55,56%	8	44,44%
OS Pljevlja	12	60,00%	8	40,00%
OS Podgorica	17	36,96%	29	63,04%
OS Rožaje	9	47,37%	10	52,63%
OS Ulcinj	6	31,58%	13	68,42%
OS Žabljak	14	70,00%	6	30,00%
Osnovni sudovi	156	42,51%	210	57,22%
VS Bijelo Polje	1	100%	0	0%
VS Podgorica	0	0%	0	0%
Viši sudovi	1	100%	0	0%
Ukupno	157	42,66%	210	57,07%

Tabela 8: Broj i procenat predmeta u kojima je rok za određivanje glavnog pretresa poštovan, odnosno nije poštovan, u odnosu na ukupan broj predmeta sa optužnim predlogom (368)

U **24 (6,52%)** predmeta glavni pretres je zakazan istog dana kada je sudu podnesen optužni predlog.

4.3.3. ROČIŠTA NA GLAVNOM PRETRESU

Ukupan broj ročišta u okviru 470 predmeta praćenih uvidom u pravosnažne sudske odluke u višim i osnovnim sudovima bio je **1.940**, i to **1.583** u osnovnim i **357** u višim sudovima. Ukupan broj održanih ročišta je **889 (45,82%)**, a odloženih je bilo **1.051 (54,18%)**. Pritom je važno reći da pod odloženim ročištima, u kontekstu ovog izvještaja, mislimo na ona ročišta na kojima nijesu preduzimate procesne radnje, tj. ročišta na kojima je sud, nakon utvrđivanja da nijesu ispunjene procesne pretpostavke donio rješenje o odlaganju. U odložena ročišta nijesu računata tzv. „odložena-održana“ ročišta na kojima su preduzimate određene procesne radnje.

4.3.3.1. ODLAGANJE ROČIŠTA

Analizom smo došli do podatka da je u **10 osnovnih sudova broj odloženih ročišta veći od broja održanih ročišta**. Osnovni sudovi u kojima je broj održanih ročišta veći su: Osnovni sud u Beranama, Osnovni sud u Kotoru, Osnovni sud u Plavu i Osnovni sud u Rožajama.

Sud	Broj i procenat održanih ročišta		Broj i procenat odloženih ročišta	
OS Bar	50	40,32%	74	59,68%
OS Berane	31	57,41%	23	42,59%
OS Bijelo Polje	77	43,75%	99	56,25%
OS Cetinje	22	39,29%	34	60,71%
OS Danilovgrad	60	46,15%	70	53,85%
OS Herceg Novi	54	41,54%	76	58,46%
OS Kotor	36	62,07%	22	37,93%
OS Kolašin	85	48,30%	91	51,70%
OS Nikšić	44	31,88%	94	68,12%
OS Plav	30	55,56%	24	44,44%
OS Pljevlja	30	46,15%	35	53,85%
OS Podgorica	95	36,96%	162	63,04%
OS Rožaje	22	70,97%	9	29,03%
OS Ulcinj	41	46,59%	47	53,41%
OS Žabljak	28	60,87%	18	39,13%
Osnovni sudovi	705	44,54%	878	55,46%
VS Bijelo Polje	55	67,07%	27	32,93%
VS Podgorica	129	46,91%	146	53,09%
Viši sudovi	184	51,54%	173	48,46%
Ukupno	889	45,82%	1.051	54,18%

Tabela 9: Prikaz predmeta praćenih uvidom u spise prema broju i procentu odloženih i održanih ročišta, po sudovima

Na osnovu podataka predstavljenih u tabelama, možemo primijetiti da je broj odloženih ročišta u predmetima u koje su posmatrači vršili uvid veći u osnovnim nego u višim sudovima. Procentualno posmatrano, najveći broj odloženih ročišta u predmetima u kojima su posmatrači vršili uvid, zabilježen je u osnovnim sudovima u **Nikšiću, Podgorici i Cetinju** (preko 60%).

Na bazi uzorka i podataka, utvrđenih uvidom u spise predmeta koji su monitorima izvještaja bili dostupni, o odlaganjima u svim predmetima u koje su posmatrači vršili uvid, analizom smo došli do podatka koliko je dana u prosjeku trajao period između ročišta koje je odloženo i prvog narednog ročišta. Iz kalkulacije su izuzeti dani državnih praznika.

Sud	Br. praćenih predmeta	Br. odloženih ročišta	Ukupan broj dana između odloženih i naredno zakazanih ročišta	Prosječan broj dana između odloženih i naredno zakazanih ročišta
OS Bar	22	74	2.213	30
OS Berane	18	23	1.235	54
OS Bijelo Polje	28	99	3.969	40
OS Cetinje	19	34	1.063	31
OS Danilovgrad	23	70	1.701	24
OS Herceg Novi	32	76	4.029	53
OS Kotor	31	22	792	36
OS Kolašin	44	89	4.908	54
OS Nikšić	20	94	3.932	42
OS Plav	18	24	730	30
OS Pljevlja	20	35	1.493	43
OS Podgorica	51	162	7.058	44
OS Rožaje	20	9	207	23
OS Ulcinj	20	47	1.282	27
OS Žabljak	20	18	503	28
Osnovni sudovi	386	878	35.115	38
VS Bijelo Polje	25	27	780	29
VS Podgorica	59	146	7.741	53
Viši sudovi	84	173	8.521	41
Ukupno/Prosjeak	470	878	43.636	37

Tabela 10: Prikaz predmeta praćenih uvidom u spise prema prosječnom trajanju odlaganja u danima, po sudovima

Najduži period između odloženog i prvog narednog ročišta zabilježen je u Osnovnim sudovima u Beranama i Kolašinu (**54**) a najmanje u Osnovnom sudu u Rožajama (**23**). Radi se o prilično velikoj razlici u prosjeku, posebno uzimajući u obzir da se oba suda nalaze u sjevernoj regiji. Kada uzmemo u obzir razloge odlaganja, koji će biti predstavljeni u narednom segmentu, uočava se da trajanje odlaganja nije u skladu sa rokom od 15 dana koji je predviđen čl. 311 ZKP-a.

4.3.3.2. RAZLOZI ZA ODLAGANJE

Razlozi odlaganja, u skladu sa ZKP-om su:

1. iz važnih razloga na prijedlog stranaka i branioca ili po službenoj dužnosti;
2. nedolazak optuženog (čl. 324);
3. nedolazak branioca (čl. 325),
4. pribavljanje novih dokaza (čl. 328 st. 1);
5. ako se u toku glavnog pretresa utvrdi da je kod optuženog poslije učinjenog krivičnog djela nastupila privremena duševna poremećenost (čl. 328 st. 1);
6. ako postoje druge smetnje da se glavni pretres uspješno sprovede (čl. 328 st. 1).

Najčešći razlog za odlaganje ročišta u okviru posmatranih predmeta je odsustvo optuženog, koje je kao razlog zabilježeno u **459 (43,67%)** odloženih ročišta.

Razlog odlaganja	Broj i procenat razloga odlaganja	
Odsustvo optuženog	459	43,67%
Odsustvo tužioca	27	2,57%
Odsustvo vještaka	38	3,62%
Odsustvo svjedoka	81	7,71%
Odsustvo branioca	32	3,04%
Nedostatak tehničkih uslova	4	0,38%
Odsustvo sudije	116	11,04%
Radi pribavljanja novih dokaza	4	0,38%
Nalazi nijesu dostavljeni u predviđenom vremenskom periodu od strane drugih državnih organa	11	1,05%
Zahtjev advokata	99	9,42%
Druge smetnje	180	17,13%

Tabela 11: Razlozi odlaganja u predmetima praćenim uvidom u spise pravosnažnih sudskih odluka

Osim odsustva okrivljenog, kao najčešći razlog posmatrači su registrovali druge smetnje. Ove smetnje su se dominantno odnosile na situaciju izazvanu pandemijom COVID-19 (25) i štrajk advokata (76).

U jednom predmetu koji se vodio pred Osnovnim sudom u Nikšiću, a u kojem je optuženom određen pritvor, glavni pretres je odložen zbog propusta UIKS-a da dovede optuženog na glavni pretres. U još jednom predmetu u kojem je o pred Višim sudom u Podgorici, greškom suda UIKS-u nije bio upućen poziv za dovođenje optuženog, usljed čega je glavni pretres morao biti odložen.

Takođe je važno istaći da je u 45 od 99 slučajeva u kojima je ročište odloženo na zahtjev advokata, do odlaganja došlo zbog iniciranja pregovora za zaključenje sporazuma o priznanju krivice. U četiri takva predmeta došlo je do odlaganja ročišta po dva puta, jer su advokati čekali da počne glavni pretres prije podnošenja predloga za zaključenje sporazuma o priznanju krivice. Takođe, u dva krivična postupka pred Osnovnom sudom u Herceg Novom zbog epidemije virusa COVID-19 ročišta su odložena na period od godinu dana.

Posmatrači su uočili i da je do odlaganja ročišta često dolazilo zbog neurednog uručivanja poziva strankama i drugim učesnicima u postupku. Međutim, s obzirom na to da u zapisnicima sa glavnog pretresa u koji su posmatrači imali uvid, ne piše uvijek i da li je poziv strankama bio dostavljen uredno ili nije, posmatrači nijesu mogli sa preciznošću da utvrde u kom procentu je uručenje poziva bilo uredno, odnosno neuredno.

4.3.3.3. RAZLOZI ZA PREKID

Prema čl. 330 st. 1 ZKP-a, razlozi za prekid glavnog pretresa su:

1. odmor ili istek radnog vremena;
2. pribavljanje određenih dokaza u kratkom vremenu;
3. pripremanje optužbe ili odbrane.

U predmetima u koje su posmatrači vršili uvid, do prekida u toku glavnog pretresa došlo je u malom broju predmeta, tj. samo u **devet** predmeta glavni pretres je bio prekinut 10 puta, i to u Osnovnim sudovima u Beranama (1), Bijelom Polju (1), Danilovgradu (3), Podgorici (2) i Ulcinju (1), kao i u višim sudovima u Podgorici (1) i Bijelom Polju (1).

Imajući u vidu ovako mali broj zabilježenih slučajeva prekida ročišta, nabrojaćemo ih taksativno, po sudovima.

- U osnovnom sudu u Beranama, prekid je trajao pet dana, zbog pripreme završnih riječi.
- U osnovnom sudu u Bijelom Polju, prekid je trajao tri dana jer vještak nije mogao da dođe na ročište, a stranke nijesu bile saglasne da se pročita iskaz i nalaz vještaka.
- U Osnovnom sudu u Danilovgradu, prekid je bio u dva predmeta: u jednom predmetu došlo je do prekida u trajanju od jednog dana zbog izmjene činjeničnog stanja, dok je u drugom predmetu ročište prekinuto dva puta u trajanju od po osam dana. Do prvog prekida je došlo zbog pripremanja optužbe. Ročište je drugi put prekinuto zbog pripreme odbrane, tj. branilac optuženog je tražio prekid zbog pripreme završnih riječi
- U Osnovnom sudu u Podgorici, postupak je odložen je za osam dana zbog pripreme odbrane, dok je u drugom predmetu, u kom je postupao drugi sudija, iz istog razloga prekid trajao takođe osam dana.
- U Osnovnom sudu u Ulcinju, glavni pretres odložen je za sedam dana zbog pripreme odbrane.
- U Višem sudu u Bijelom Polju, u jednom predmetu nije konstatovano koliko je trajao prekid postupka zbog pripreme završnih riječi.
- U Višem sudu u Podgorici, prekid je u jednom predmetu trajao pet minuta, zbog odluke o zaključenom sporazumu o priznanju krivice.

4.3.3.4. MJERE PROCESNE DISCIPLINE

Mjere procesne discipline su uređene u čl. 324, 325 i 327 ZKP-a. Posmatrači su uvidom u 470 spisa predmeta uočili čestu primjenu prinudnog dovođenja, ali je izricanje novčanih kazni bilo znatno rjeđe. Takođe, primijećeno je da u pojedinim slučajevima pripadnici Uprave policije ne postupaju po naredbama suda za prinudno dovođenje, bez obrazloženja. Ova okolnost konstatovana je u 16 predmeta u koje su posmatrači vršili uvid.

Posebno ističemo dva predmeta u Osnovnom sudu u Nikšiću. U jednom predmetu Uprava policije čak devet puta nije postupila po naredbi za prinudno dovođenje, bez obrazloženja, a u drugom to nije učinila čak pet puta. Nepostupanje policije po naredbi za dovođenje primijetili smo i u predmetima koji su se vodili pred Osnovnim sudovima u Baru (1), Cetinju (1), Herceg Novom (1), Kolašinu (4) i Podgorici (6), kao i pred Višim sudom u Podgorici (1).

Procesna mjera discipline i nesmetanog vođenja postupka „prinudno dovođenje“, izrečena je u **96** praćenih predmeta.

Sud	Br. praćenih predmeta	Br. predmeta u kojima je izrečena mjera procesne discipline "prinudno dovođenje"
OS Bar	22	13
OS Berane	18	3
OS Bijelo Polje	28	7
OS Cetinje	19	4
OS Danilovgrad	23	3
OS Herceg Novi	32	3
OS Kotor	31	5
OS Kolašin	44	8
OS Nikšić	20	15
OS Plav	18	3
OS Pljevlja	20	0
OS Podgorica	51	15
OS Rožaje	20	2
OS Ulcinj	20	0
OS Žabljak	20	4
VS Bijelo Polje	25	1
VS Podgorica	59	10
Ukupno	470	96

Tabela 12: Prikaz predmeta praćenih uvidom u spise prema broju izrečenih mjera procesne discipline "prinudno dovođenje", po sudovima

Osim uvidom u spise, posmatrači su imali priliku da, u šest navrata prisustvuju ročištima u kojima su bile izdate naredbe za prinudno dovođenje po kojima Centar bezbjednosti nije postupio, bez obrazloženja. U jednom takvom predmetu koji se vodio za krivično djelo nedavanje izdržavanja u Osnovnom sudu u Podgorici, punomoćnik maloljetne oštećene prigovorio je sudu jer se ročište odlaže četiri puta iz istog razloga, nakon čega je sudija podsjetio punomoćnika da se urgencija za izvršenje naredbe za prinudno dovođenje šalje tek drugi put.

Potjernica je raspisana u sedam praćenih predmeta, u Osnovnim sudovima u Herceg Novom (1), Kolašinu (1), Podgorici (3) i Višem sudu u Podgorici (2).

U svim ovim predmetima, po samoj prirodi stvari dolazilo je do većeg broja odlaganja. U predmetu pred Osnovnim sudom u Kolašinu, u svih **pet** odloženih ročišta za glavni pretres razlog je bio odsustvo optuženog, dok je u Herceg Novom od osam ročišta, **sedam** odloženo iz istog razloga. Ovo je ujedno i slučaj u kojem CB Herceg Novi tri puta nije postupio po naredbi za dovođenje, pri čemu sud nije bio obaviješten o razlozima nepostupanja. U jednom predmetu pred Osnovnim sudom u Podgorici, **od 18 odloženih ročišta, 14** je odloženo zbog odsustva optuženog, a u drugom u **10 od ukupno 13** odloženih ročišta. Pred Višim sudom u Podgorici, u dva predmeta u kojima je sud izdao potjernicu, **četiri** od pet, odnosno **četiri** od šest odloženih ročišta odloženo je zbog odsustva optuženog.

Izricanje novčane kazne zabilježeno je samo u tri predmeta⁹⁰, i to u iznosu od **100 EUR svjedoku** zbog neopravdanog nedolaska na glavni pretres, i dva puta vještaku. U jednom predmetu vještak je kažnjen **1.000 EUR** jer **pet puta nije došao na glavni pretres**, dok je u drugom kažnjen istom kaznom jer je **tri puta izostao sa glavnog pretresa**.

4.3.4. PRAVO NA JAVNO IZRICANJE PRESUDE

Prema čl. 375 st. 2 ZKP-a, ukoliko sud nije u mogućnosti da odmah nakon završetka glavnog pretresa izrekne presudu, odložiće objavljivanje presude najduže za tri dana. Takođe će odrediti vrijeme i mjesto objavljivanja presude. U slučaju da presuda ne bude objavljena u roku od tri dana nakon završetka glavnog pretresa, predsjednik vijeća ima obvezu odmah po isteku tog roka obavijestiti predsjednika suda i iznijeti mu razloge za odlaganje objavljivanja presude.

⁹⁰ Dva puta u Osnovnom sudu u Herceg Novom i jednom u Osnovnom sudu u Nikšiću.

Zakonski rok je u najvećem broju predmeta poštovan. Posmatrači su zabilježili samo četiri predmeta u kojima ovaj rok nije poštovan: Osnovni sud u Herceg Novom (1), Osnovni sud u Kotoru (2) i Osnovni sud u Podgorici (1).

U jednom predmetu Osnovnog suda u Kolašinu primjećena je i tehnička nepravilnost. Naime, sudija je umjesto javno objavljene odluke zaheftao izreku presude na zadnji zapisnik, kao da je u pitanju parnični postupak.

Prije riječi o dostavljanju presuda, posmatrači su zapazili da su sudovi na jugu zemlje u presudama određivali veći iznos sudskog paušala na ime troškova krivičnog postupka za razliku od onih određivanih u postupcima iste ili slične složenosti i trajanja u drugim krajevima. Poželjno bi bilo da se na nivou sudova odredi skala sudskih paušala sa iznosima koji bi se plaćali, prema vremenskim periodima trajanja postupka, imajući u vidu čl. 226 st. 3 ZKP-a, kojim je propisano da se paušalni iznos određuje prema trajanju i složenosti postupka i imovnom stanju lica obaveznog da plati taj iznos, u cilju izbjegavanja nejednakog postupanja.

I dostavljanje presude mora se izvršiti u zakonom propisanom roku, utvrđenom u čl. 378 ZKP-a. Naime, nakon objavljivanja presude, ona se mora pisano izraditi i poslati u roku od jednog mjeseca. U složenim slučajevima, izuzetno, taj rok je produžen na dva mjeseca. Ukoliko presuda nije izrađena unutar tih rokova, predsjednik vijeća ima dužnost pisano obavijestiti predsjednika suda o razlozima za kašnjenje. Predsjednik suda će preduzeti potrebne mjere kako bi se presuda što prije izradila.

Zbog metodoloških ograničenja koja sprječavaju tačno utvrđivanje složenosti svakog analiziranog slučaja, navedeni podaci će pretežno pokazati situacije gdje je vremenski rok premašen za više od jednog, ali manje od dva mjeseca. Takođe, ukazaće na situacije gdje je rok prekoračen za više od dva mjeseca, što se smatra maksimalnim periodom za obradu složenih slučajeva. Kada je riječ o broju predmeta u kojima je period od donošenja presude do dostavljanja pisane presude trajao više od mjesec dana ali manje od dva mjeseca, to je zabilježeno u 10 predmeta, i to: u Osnovnom sudu u Baru (1), Beranama (1), Nikšiću (1), Plavu (1), Pljevljima (3), Rožajama (1) i Ulcinju (1).

Do prekoračenja roka za dostavljanje pisane presude u roku većem od dva mjeseca došlo je devet predmeta, i to: u Osnovnom sudu u Baru (1), Kolašinu (1), Kotoru (1), Nikšiću (2), Ulcinju (1) i Plavu (3).

4.4. DRUGOSTEPENI POSTUPCI

Presuda se može pobijati zbog:

1. bitne povrede odredaba krivičnog postupka;
2. povrede Krivičnog zakonika;
3. pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja;
4. odluke o krivičnim sankcijama, oduzimanju imovinske koristi, troškovima krivičnog postupka, imovinskopravnim zahtjevima (čl. 385 ZKP-a).

Pretres pred drugostepenim sudom propisan je čl. 395 st. 1 ZKP-a. U drugostepenom postupku, odluke se mogu donositi na sjednici vijeća ili na pretresu. Održavanje pretresa je potrebno samo ako postoji potreba za izvođenjem novih dokaza ili ponavljanjem prethodno izvedenih dokaza zbog netačno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja. Moraju postojati opravdani razlozi da se predmet ne vrati prvostepenom sudu radi ponovnog glavnog pretresa.

Ukupan broj predmeta praćenih uvidom u spise, u kojima se odlučivalo u drugom stepenu je **137 (29,14%)**. Najviše ih je bilo u višim sudovima (u Podgorici 26 i u Bijelom Polju 13), dok je u osnovnim sudovima najviše postupaka u kojima je izrečena žalba na odluku suda bilo u Osnovnom sudu u Podgorici (13) i Osnovnom sudu u Bijelom Polju (12).

Sud	Broj praćenih predmeta	Broj drugostepenih postupaka
OS Bar	22	5
OS Berane	18	6
OS Bijelo Polje	28	12
OS Cetinje	19	2
OS Danilovgrad	23	4
OS Herceg Novi	32	7
OS Kotor	31	3
OS Kolašin	44	8
OS Nikšić	20	5
OS Plav	18	5
OS Pljevlja	20	8
OS Podgorica	51	13
OS Rožaje	20	5
OS Ulcinj	20	9
OS Žabljak	20	5
VS Bijelo Polje	25	14
VS Podgorica	59	26
Ukupno	470	137

Tabela 13: Prikaz predmeta praćenih uvidom u spise prema broju drugostepenih postupaka, po sudovima

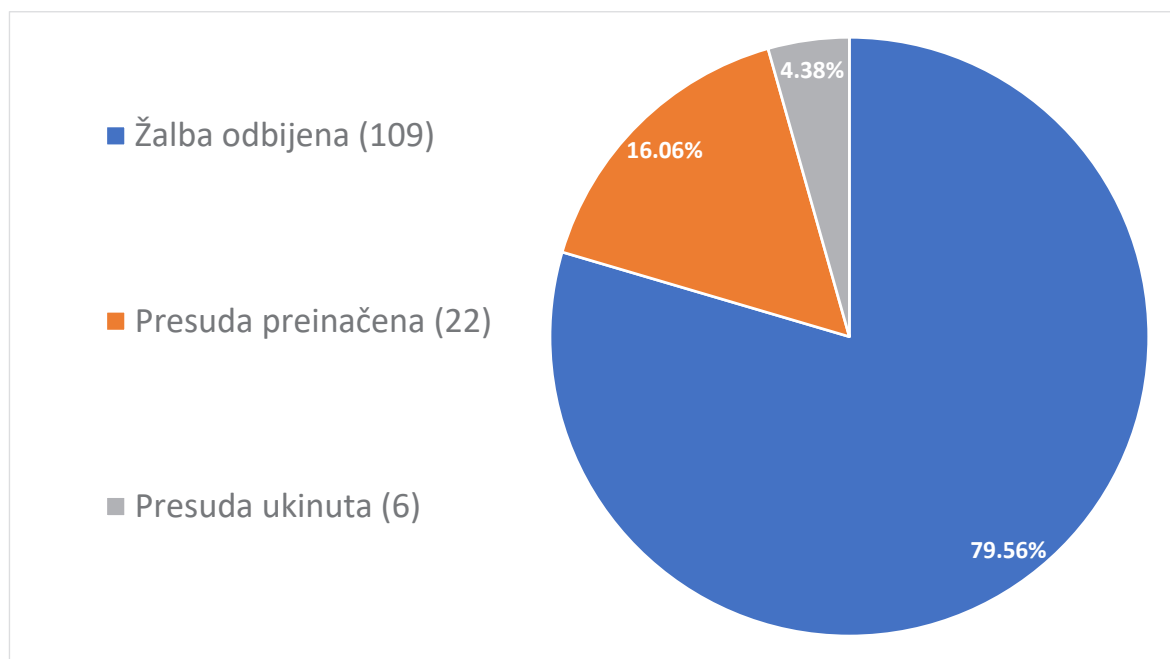
U svim praćenim predmetima u kojima je održan drugostepeni postupak odlučivano je na sjednici vijeća.

Drugostepeni postupak je na osnovu žalbi na odluke osnovnih sudova u prosjeku trajao **109 dana**, a na osnovu žalbi na odluke viših sudova **103 dana**.

Sud	Br. drugostepenih postupaka	Prosječno trajanje drugostepenog postupka (u danima)
OS Bar	5	133
OS Berane	6	71
OS Bijelo Polje	12	76
OS Cetinje	2	82
OS Danilovgrad	4	127
OS Herceg Novi	7	100
OS Kotor	3	111
OS Kolašin	8	146
OS Nikšić	5	139
OS Plav	5	59
OS Pljevlja	13	132
OS Podgorica	8	164
OS Rožaje	5	53
OS Ulcinj	9	133
OS Žabljak	5	39
Osnovni sudovi	96	109
VS Bijelo Polje	14	73
VS Podgorica	26	120
Viši sudovi	40	103
Ukupno	137	107

Tabela 14: prosječno trajanje drugostepenog postupka u danima, po sudovima

Iz pribavljenog uzorka je utvrđeno da je u drugostepenom postupku najviše donijeto presuda kojima se žalba odbija (79,56%). Nije bilo predmeta u kojima je žalba odbačena.

Grafički prikaz 1: Prikaz vrsta donesenih odluka u drugostepenim postupcima u procentima u predmetima praćenim uvidom u spise

U okviru analiziranih predmeta, u mnoštvu sudskih odluka jedan predmet se izdvaja po visini preinačene kazne. Viši sud u Podgorici je preinačio presudu Osnovnog suda u Herceg Novom, kojom su osuđeni strani državljani zbog izvršenja krivičnog djela nedozvoljeni prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi iz čl. 405 st. 3 u vezi st. 2 i čl. 23 st. 2 KZCG sa zatvorske kazne od 4 godine, na zatvorsku kaznu u trajanju 1 godine i 5 mjeseci.

Pored ovog predmeta, vanredni pravni lijek izrečen je samo u jednom od 137 predmeta u kojima su izricani pravni lijekovi, a u koje su posmatrači imali uvid. Riječ je o predmetu koji se vodio pred Osnovnim sudom u Podgorici. U ovom predmetu uloženi je zahtjev za zaštitu zakonitosti koji je odbijen kao neosnovan.

4.5. PROSJEČNO TRAJANJE POSTUPAKA

Dužina razumnog roka nije precizno određena na nivou međunarodnih standarda, u smislu određenog vremenskog okvira u kojem bi postupak trebalo da se okonča. Postoji, međutim, pristup po kojem se utvrđuje postojanje kriterijuma za ocjenu razumnog roka u svakom konkretnom slučaju. U tom smislu, ESLJP koristi sljedeću formulaciju: *razumnost dužine postupka mora se ocjenjivati na osnovu okolnosti predmeta i uzimajući u obzir kriterijume koje ustanovljava sudska praksa Suda, a naročito složenost slučaja, ponašanje podnosioca i ponašanje nadležnih vlasti.*

Analizira sudske prakse ESLJP koju je sprovela Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ) 2018. godine⁹¹ otkrila je sljedeće smjernice koje se odnose na dužinu trajanja postupaka:

⁹¹ Calvez, Françoise i Regis, Nicolas, Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights, third edition – CEPEJ Studies no. 27, str. 5

- Ukupno trajanje do dvije godine po stepenu nadležnosti u običnim (nekompleksnim) slučajevima generalno se smatra razumnim. Kada postupak traje duže od dvije godine, Sud pažljivo ispituje slučaj da utvrdi postoje li objektivni razlozi, kao što je kompleksnost slučaja, i da li su nacionalne vlasti pokazale dužnu pažnju tokom procesa;
- U kompleksnim slučajevima, Sud može dozvoliti duže vrijeme, ali posebnu pažnju posvećuje periodima neaktivnosti koji su očigledno prekomjerni. Međutim, duže dozvoljeno vrijeme je rijetko više od pet godina i gotovo nikada više od osam godina ukupnog trajanja;
- U takozvanim prioritetnim slučajevima, u kojima je radi o specifičnim pitanjima, sud može odstupiti od opšteg pristupa i utvrditi povredu čak i ako je slučaj trajao manje od dvije godine po stepenu nadležnosti. To će biti slučaj, na primjer, kada je zdravstveno stanje podnosioca zahtjeva kritično pitanje ili kada bi odlaganje moglo imati nepopravljive posljedice za podnosioca zahtjeva;
- Jedini slučajevi u kojima Sud nije utvrdio povredu uprkos očigledno prekomjernom trajanju postupka su oni u kojima je ponašanje podnosioca zahtjeva bilo značajan faktor.

Na osnovu uvida u spise pravosnažno okončanih predmeta koje su posmatrači analizirali, može se zaključiti da su postupci u prosjeku najduže trajali u predmetima praćenim u Osnovnom sudu u Nikšiću (406 dana) i Danilovgradu (369 dana), Ulcinju (321 dan), Podgorici (304 dana) kao i u Višem sudu u Podgorici (342 dana). S druge strane, postupci su, na osnovu analiziranih predmeta najkraće trajali u Osnovnom sudu u Rožajama (83 dana). U osnovnim sudovima postupci su u prosjeku trajali 248 dana, a u višim sudovima 311 dana.

Imajući u vidu da su posmatrači imali uvid u relativno mali broj predmeta u odnosu na ukupan broj predmeta u godini, važno je kontekstualizovati okolnosti koje su najvećim dijelom doprinosile dužini prosječnog trajanja postupka, makar u onim sudovima u kojima je zabilježeno najduže prosječno trajanje. Prije svega, treba napomenuti da su posmatrači između ostalog vršili uvid i u spise predmeta koji su se vodili u okolnostima pandemije COVID-19 i štrajka advokata. Radi se o vanrednim okolnostima koje posebno treba imati u vidu, jer na malom broju analiziranih predmeta iste imaju potencijal da znatno izmijene statističke podatke i prikažu stanje stvari koje ne odgovara redovnom stanju u sudovima, naročito imajući u vidu da ove okolnosti nijesu imale vidljiv uticaj na pogoršanje ažurnosti u radu sudova⁹².

S tim u vezi, kada je riječ o Osnovnom sudu u Nikšiću, prosječnom trajanju postupaka u koje su posmatrači imali uvid, najviše je doprinijelo odlaganje ročišta zbog odsustva optuženog. Na primjer, u tri od 20 predmeta u koje su posmatrači vršili uvid, optuženi je osam puta izostao sa ročišta za glavnu raspravu. U jednom od ta dva predmeta, CB Nikšić, kao što smo prethodno naveli, pet puta bez obrazloženja nije postupao po naredbama suda za prinudno dovođenje. U tom predmetu, ukupno trajanje odlaganja iznosilo je 190 dana, dok u drugom predmetu u kom je optuženi takođe odsustvovao sa osam ročišta, odlaganje je ukupno trajalo 373 dana, od čega 150 dana zbog odsustva optuženog. U ovom predmetu sudija je odsustvovao dva puta zbog zaraze virusom COVID-19 a jednom je ročište bilo odloženo zbog odsustva tužioca iz istog razloga. U trećem predmetu, sud je raspisao potjernicu za optuženim koji je osam puta izostao sa ročišta. U ovom predmetu, odlaganja su ukupno trajala 382 dana. U više predmeta zabilježen je i veći broj odlaganja upravo usljed okolnosti izazvanih COVID-19 pandemijom, kao što smo prethodno opisali u dijelu o odlaganju ročišta.

⁹² „Analiza primjene Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku 2017-2023“, Akcija za ljudska prava, jun 2023, str. 22, dostupno na linku: [https://www.hraction.org/wp-content/uploads/2023/07/HRA_Analiza-primjene-Zakona-o-zastiti-prava-na-sudjenje-u-razumnom-roku.pdf](https://www.hrraction.org/wp-content/uploads/2023/07/HRA_Analiza-primjene-Zakona-o-zastiti-prava-na-sudjenje-u-razumnom-roku.pdf)

U Osnovnom sudu u Danilovgradu, u jednom predmetu, ukupno trajanje odlaganja iznosilo je 315 dana, isključivo zbog toga što određeni nalazi nijesu bili dostavljeni sudu u predviđenom vremenskom roku od strane drugih državnih organa. U još jednom predmetu, odloženo je osam ročišta u ukupnom trajanju od 331 dana, iz različitih razloga: dva puta zbog odsustva branioca koji je bio zaražen virusom COVID-19 i jednom zbog odsustva optuženog iz istog razloga, dva puta zbog iniciranja pregovora o zaključenju sporazuma o priznanju krivice i po jednom zbog štrajka advokata, zbog službene spriječenosti postupajućeg sudije i zbog odsustva vještaka koji je bio zauzet u drugom sudu.

Posmatrači su sličnu situaciju zabilježili i u ostalim sudovima.

Kao što prethodno navedeni primjeri ilustruju, važno je razumjeti da cifre o prosječnom trajanju i odlaganju ročišta, skrivaju niz kompleksnih i nekad objektivnih faktora koji utiču na efikasnost pravosudnog sistema. Navedeni faktori koji su doprinijeli prosječnom trajanju odlaganja ročišta nijesu uvijek tehničke prepreke koje se u svakom slučaju mogu pripisati odgovornosti sudova, već se često radilo i o eksternim, objektivnim okolnostima koje su izazivale neplanirana odlaganja, koja u krajnjem doprinose kvantitativnim podacima koji su u ovom izvještaju predstavljani.

Sud	Broj praćenih predmeta	Prosječna dužina trajanja postupka u danima (od podizanja optužnog akta, do pravosnažnosti)
OS Bar	22	259
OS Berane	18	230
OS Bijelo Polje	28	298
OS Cetinje	19	130
OS Danilovgrad	23	369
OS Herceg Novi	32	248
OS Kotor	31	137
OS Kolašin	44	272
OS Nikšić	20	406
OS Plav	18	178
OS Pljevlja	20	235
OS Podgorica	51	308
OS Rožaje	20	83
OS Ulcinj	20	321
OS Žabljak	20	147
Osnovni sudovi	386	249
VS Bijelo Polje	25	240
VS Podgorica	59	342
Viši sudovi	84	311
Ukupno	470	260

Tabela 15: Prikaz predmeta praćenih uvidom u spise prema prosječnoj dužini trajanja postupka (od podizanja optužnog akta do pravosnažnosti) po sudovima

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

- Na osnovu analiziranih podataka, evidentno je da je funkcionalnost sudstva u Crnoj Gori ugrožena uslijed neblagovremenog popunjavanja upražnjenih sudijskih mjesta, čime je narušena efikasnost.
- Zabilježeno je da sudovi nedovoljno poštuju pojedine rokove. Rok za zakazivanje ročišta za kontrolu optužnice nije poštovan u više od polovine analiziranih predmeta, dok rok za zakazivanje glavnog pretresa nakon potvrđivanja optužnice nije poštovan u blizu jedne trećine analiziranih predmeta. Zabilježen je manji broj slučajeva u kojima zakonski rok za dostavljanje pisane presude nije poštovan.
- Naročito je izražen problem s odlaganjem ročišta glavnog pretresa, imajući u vidu da je **više od polovine (1.051 od 1.940) svih ročišta za glavni pretres u predmetima u koje su posmatrači vršili uvid bilo odloženo**, što se može negativno odraziti kako na prava optuženih, tako i na prava žrtava.

Među mnogobrojnim faktorima koji doprinose odlaganju i prolongiranju okončanja krivičnog postupka jeste odsustvo optuženog. Ovom problemu, između ostalog, doprinosi neuredno dostavljanje poziva strankama, koje se može povezati s nedostatkom ažurnosti u radu sudova i neblagovremenom provjeravanju ispunjenosti procesnih pretpostavki za održavanje glavnog pretresa, ali imajući u vidu podatak da sudovi rade sa manjim brojem sudija od propisanog, ovi nedostaci mogu ukazivati i na preveliku opterećenost sudija. Međutim, ovom problemu doprinosi i nepostupanje Uprave policije po naredbama za prinudno dovođenje, koje u nekim slučajevima ostaje neobrazloženo. Takođe, čini se da sudovi ne koriste mogućnost donošenja naredbi za prinudno dovođenje u onoj mjeri u kojoj bi možda trebalo.

Iz tih razloga, preporučuje se, prije svega, da Sudski savjet ne odlaže raspoređivanje izabranih sudija. Takođe, Vlada Crne Gore bi trebala što prije da krene u razmatranje Predlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Sudskom savjetu i sudijama, uz komunikaciju sa Venecijanskom komisijom i Evropskom komisijom radi usklađivanja sa njihovim preporukama, nakon čega Predlog treba dostaviti Skupštini na usvajanje.

Nakon usvajanja izmjena i dopuna, potrebno je nastaviti sa redovnim praćenjem rada sudova kako bi se utvrdilo da li su donesene promjene proizvele željeni efekat. Ažurnost i efikasnost u rješavanju krivičnih predmeta, riješio bi se sprječavanjem okrivljenog da odsustvuje i izbjegava uručenje pismena sprovođenjem dodatnih koraka ka uspostavljanju elektronske dostave podataka i obezbjeđivanjem elektronskog pristupa podacima između sudova i Uprave policije, prema Uredbi o načinu upravljanja i drugim pitanjima od značaja za funkcionisanje jedinstvenog sistema za elektronsku razmjenu podataka i Zakona o elektronskoj upravi, po uzoru na sudove za prekršaje koji su umreženi sa Poreskom upravom. Zanimljivo je da to u Akcionom planu nije predviđeno kao cilj koji treba realizovati, dok je ista aktivnost predviđena u odnosu na notare i javne izvršitelje. Sudije takođe treba blagovremeno da provjeravaju ispunjenost procesnih pretpostavki kako bi se smanjio broj situacija u kojima do odlaganja ročišta dolazi zbog grešaka suda koje su se mogle otkloniti. Osim toga, potrebno je da sudovi u većoj mjeri primjenjuju raspoložive mjere procesne discipline, posebno u odnosu na okrivljene, dok Uprava policije dosljedno da obavještava sudove o razlozima nepostupanja po naredbama za prinudno dovođenje.

Takođe, u svijetlu uočenih izazova u trajanju i djelotvornosti postupka i sistema kontrole optužnice, kao i dosljednog poštovanja načela kontradiktornosti i prava na odbranu, smatramo da sudovi treba da nastave sa kontinuiranom primjenom i unaprjeđenjem sistema zaštite prava na suđenje u razumnom roku i prava na djelotvoran pristup pravdi, jačanjem efikasnosti i djelotvornosti postupaka kontrole optužnice.

■ Imajući u vidu da broj sudija u Crnoj Gori prevazilazi evropski prosjek, činjenica da trenutna situacija sa smanjenim brojem sudija i dalje negativno utiče na funkcionalnost sudova pokazuje da proces racionalizacije i optimizacije nije adekvatno napredovao. Uprkos preporukama iz Analize racionalizacije pravosudne mreže, kao i nalazima CeMI-ja i HRA iz 2016. godine, malo je konkretnih koraka preduzeto u pravcu optimizacije pravosudnog sistema. Iako su posljednje tri godine bile obilježene izazovima pandemije COVID-19, to ne umanjuje neophodnost intenziviranja rada u ovoj oblasti. Važno je naglasiti da su CeMI i HRA u analizi iz 2016. godine preporučili da druga faza racionalizacije pravosudne mreže treba da bude fokusirana na smanjenje broja prvostepenih sudova, te da je neophodno pripremiti plan racionalizacije mreže prvostepenih sudova koji će u prvom redu obuhvatiti „gašenje“ sudova koji sa aspekta održivosti ne mogu opravdavati svoje postojanje. Iz današnje perspektive, ovakve preporučene aktivnosti dodatno opravdava činjenica da je u posljednjih nekoliko godina saobraćajna infrastruktura u centralnom dijelu Crne Gore značajno unaprijeđena. Spajanje sudova u cilju smanjenja troškova preporučeno je i u Analizi Ministarstva pravde iz 2020. godine, a budući da po tom pitanju ništa nije urađeno, ovakva preporuka i dalje je relevantna. Stoga, u okviru reforme pravosuđa, racionalizacija pravosudne mreže mora biti prioritet, pa se shodno tome preporučuje da se pristupi implementaciji postojećih preporuka iz Analize racionalizacije pravosudne mreže.

■ Zabilježene situacije koje ukazuju na nedostatak razumijevanja i implementacije standarda ESLJP-a (kao što su princip istine i pravičnosti, pravo na odbranu i pravo na ličnu slobodu) mogu biti rezultat nedostatka stručne obuke i potrebe za kontinuiranom edukacijom i usavršavanjem sudija i tužilaca u oblasti osnovnih ljudskih prava i principa pravičnog suđenja. Kontinuirano obrazovanje je od izuzetnog značaja za održavanje i unaprijeđenje pravosudnih kapaciteta, s obzirom na to da se pravni standardi i prakse u kontinuitetu mijenjaju i razvijaju, pa se preporučuje da se obuke o standardima fer i pravičnog suđenja nastave i po mogućnosti intenziviraju.

■ Kako bi se osigurala kompetentnost i efikasnost u obradi kompleksnih predmeta u krivičnom odjeljenju Višeg suda u Podgorici, preporučuje se uvođenje posebne dodatne obuke u Specijalnom odjeljenju za sudije koji su prešli iz osnovnih sudova u Viši sud u Podgorici. Ove obuke bi bile posebno korisne za sudije koji su prethodno radili isključivo na parničnim predmetima i koji su sada raspoređeni u krivično odjeljenje. Ovakav pristup bi osigurao kontinuitet u kvalitetu obrade slučajeva i olakšao period tranzicije uslijed promjene sudija.

■ Iako se primjeri neusklađenosti sa principima prava na pravično suđenje mogu djelimično objasniti nedostatkom razumijevanja i implementacije standarda ESLJP-a, teško je naći opravdanje za ignorisanje odluke Ustavnog suda kojim je utvrđena povreda prava na ličnu slobodu, tj. zakonitosti pritvora. Iako se radi samo o jednom ovakvom slučaju prilikom suđenja kojem su monitori prisustvovali (detaljnije na str. 38), važno je naglasiti da svi sudovi treba postupaju u skladu sa odlukama Ustavnog suda, posebno kada su te odluke direktno povezane sa povredom osnovnih ljudskih prava. Ignorisanje odluka Ustavnog suda ne samo da doprinosi manjem stepenu poštovanja ljudskih prava, već potkopava autoritet Ustavnog suda i podriva povjerenje javnosti u pravosudni sistem.

Sudovi treba da, u skladu sa ustavnom obavezom, blagovremeno postupaju u predmetima po presudama Ustavnog suda poštujući pravne razloge Ustavnog suda Crne Gore izražene u tim odlukama. Takođe, u cilju obezbjeđenja razumijevanja i poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda na nacionalnom nivou, neophodno je uspostaviti otvoreni dijalog između Vrhovnog suda, kao najviše instance redovnog sudstva i Ustavnog suda.

■ Opšte stanje infrastrukture sudova u Crnoj Gori nije na zadovoljavajućem nivou. Najveći broj sudova nije u potpunosti pristupačan za osobe sa invaliditetom, pa tako u većini sudova ne postoji ni osnovna pristupačnost, poput rampi i liftova. Stoga je neophodno izvršiti dodatno prilagođavanje objekata i to kako samog pristupa sudovima tako i njihove unutrašnjosti.

■ Uslovi za rad sudija nijesu na optimalnom nivou. Veliki broj sudija sudi u kancelarijama, a ne u sudnicama, dok su i pojedine sudnice često nedovoljno optimalne za broj učesnika u postupku. Ova problematika je posebno istaknuta u slučajevima težih krivičnih djela, gdje je logistička organizacija suđenja složena i kada je od suštinskog značaja da optuženi i žrtve ili oštećeni budu adekvatno razdvojeni, kao i u predmetima sa većim brojem optuženih. Osim što utiče na sam tok suđenja, nedostatak prostornih kapaciteta takođe ograničava pristup javnosti ročištima, čime se narušava načelo javnosti. Početak radova na planiranoj Palati pravde u Podgorici trebalo bi da bude jedan od prioriteta, kako bi se riješilo pitanje prostornih kapaciteta u podgoričkom Osnovnom i Višem sudu. Osim toga, treba razmotriti mogućnost eventualne promjene organizacije rada u sudovima, uvođenjem prekovremenog rada (u osnovnim i višim sudovima) ili eventualno upućivanjem sudija iz drugih sudova (višestepenih) u Viši sud u Podgorici. Takođe, predsjednici sudova mogu utvrditi liste prioriternih predmeta i kontinuirano pratiti efikasnost postupaka.

■ Stanje informaciono-komunikacione infrastrukture je takođe veoma zabrinjavajuće, prije svega jer problem veoma dugo traje. U svojim izvještajima o Crnoj Gori, Evropska komisija u kontinuitetu, od 2012. godine ukazuje na nepouzdanost i nedostupnost statističkih podataka o radu pravosuđa. Sudovi i dalje ne raspolažu naprednim sistemom za upravljanje predmetima. Ova problematika se dodatno ističe u svjetlu prošlogodišnjeg hakerskog napada koji je naglasio ranjivosti u postojećem sistemu. Izostale su adekvatne reakcije na problem i stiče se utisak da donosioci odluka ne prepoznaju značaj ove teme, što se reflektuje i kroz kontinuirano nedovoljna budžetska sredstva namijenjena za unapređenje IKT-a u pravosuđu. U tom smislu, neophodno je da se ovoj oblasti posveti pažnja koju zaslužuje. Prije svega, potrebno je da se u budućim finansijskim planovima predvide veća finansijska sredstva za razvoj i održavanje IKT infrastrukture, u cilju osiguranja njene sigurnosti i efikasnosti. Neophodno je hitno nastaviti rad na implementaciji novog ISP sistema koji je trenutno u zastoju. Osim toga, funkcionisanje informacionog sistema pravosuđa ne bi smjelo da zavisi od funkcionisanja informacionog sistema Vlade Crne Gore, pa je potrebno pronaći način da se obezbijedi određeni nivo decentralizacije koji bi osigurao da informacioni sistem pravosuđa funkcioniše neometano, nezavisno od stanja u kome se nalazi informacioni sistem Vlade Crne Gore.

■ Imajući u vidu prethodno navedene uočene nedostatke u proceduri i efikasnosti izbora sudija, rukovođenja radom suda, te prostora u kojima se odvija rad sudova i potrebe unaprjeđenja informacionog sistema pravosuđa, potrebno je sprovesti, kako legislativne tako i organizacione mjere usaglašavanja sa zahtjevima čl. 6 st. 1 EKLJP.

■ Preporučujemo i da se poveća broj brošura o pravu na besplatnu pravnu pomoć koje bi bile dostupne građanima u svim sudovima, kao i na internet stranici Ministarstva pravde i sudovima, onako kako je to predviđeno Akcionim planom u okviru Strategije reforme pravosuđa iz 2019. godine. Dodatno bi trebalo u svim sudovima napraviti kutije sa pritužbama i predstavkama kako je predviđeno čl. 81 Sudskog poslovnika, jer su posmatrači kutije zapazili samo u Osnovnom sudu u Nikšiću. Takođe, trebalo bi na sajtu svakog suda objaviti direktne brojeve pisarnica, kako bi se uspostavila bolja komunikacija između stranaka i suda, kako je to učinjeno u Višem sudu u Podgorici.

■ Postoji i ozbiljna potreba za unaprjeđenjem bezbjednosnih mjera i praksi u sudovima u Crnoj Gori, zbog dešavanja iz prethodnog perioda: ubistva sutkinje Osnovnog suda u Baru na radnom mjestu 2005. godine; požara u Osnovnom sudu u Podgorici 2016. godine kada je izgorjela krivična pisarnica u kojoj je tada bilo više od 1.400 predmeta izvršenja krivičnih sankcija (tada su uništeni ili oštećeni spisi predmeta); a pogotovo poslije marta ove godine, kada je u Osnovnom sudu u Podgorici došlo do eksplozije u kojoj je jedna osoba smrtno stradala, a pet zadobilo povrede. Na to se nadovezuje i događaj od 31. jula ove godine kada je jedno lice pokušalo nasilno da uđe u zgradu Osnovnog suda u Pljevljima kojom prilikom je radniku obezbjeđenja nanijelo lake tjelesne povrede. O situaciji u oblasti bezbjednost govori i podatak o brojnim dojavama o lažnim bombama u određenim institucijama sudske vlasti.

U svjetlu ovih izazova, neophodno je sprovesti niz mjera za unapređenje bezbjednosti u crnogorskim sudovima. Prva mjera se odnosi na opremanje svih sudova funkcionalnim metal-detektorima i skenerima, što će omogućiti temeljnu provjeru svih posjetilaca i smanjiti rizik od unošenja zabranjenih predmeta. Osim toga, potrebno je unaprijediti profesionalizam i dosljednost postojećeg obezbjeđenja kroz adekvatnu obuku i striktno sprovođenje svih bezbjednosnih procedura. Ovo uključuje, između ostalog, rigorozan nadzor nad poštovanjem pravila o unošenju predmeta u sudnicu.

Potrebno je i proaktivno reagovanje nadležnog tužilaštva i policije, sa ciljem brze identifikacije i procesuiranja osoba odgovornih za anonimne dojave o postavljenim eksplozivnim napravama. Takođe, preporučuje se da se razmotri mogućnost izmjene Krivičnog zakonika, kako bi se uveli stroži zakonski okviri i sankcije za izazivanje panike i nereda, kao dodatna mjera odvracanja od ovakvih radnji.

Nakon svega, moramo ukazati da pred nadležnima predstoji rješavanje pored pitanja bezbjednosti ljudi koji rade i dolaze u sudske institucije i pitanje obezbjeđenja dokaza u krivičnim postupcima, a što je pokazao požar u arhivi Osnovnog suda u Podgorici, kao i otkriće tunela prokopanog do depoa Višeg suda u Podgorici 2023. godine.

■ S obzirom na ozbiljne navode o zlostavljanju koje su iznijeli okrivljeni u pojedinim predmetima koje su posmatrači pratili, nužno je da se posveti maksimalna pažnja ovom pitanju kako bi se očuvao integritet pravosudnog sistema i zaštitila osnovna ljudska prava. Neophodno je u cilju suzbijanja zlostavljanja od strane policije i zatvorskih službenika da sudije ažurno preduzmu sve potrebne mjereda djelotvorno istraže prijave zlostavljanja koje im se predoče na glavnom pretresu.

BIBLIOGRAFIJA

- Calvez, Françoise i Regis, Nicolas, Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights, third edition – CEPEJ Studies no. 27
- Drašković, Dragoljub, Pravo na pravično suđenje, Matica crnogorska br. 71, 2017
- Evropski pravosudni sistem: CEPEJ izvještaj o ocjenama, Savjet Evrope, 2022
- Godišnji izvještaj kaznene politike Savjeta Evrope - SPACE I
- Godišnji izvještaj o radu Sudskog savjeta i ukupnom stanju u sudstvu za 2022. godinu
- Grubač, Momčilo, Krivično procesno pravo, Službeni glasnik, Beograd, 2006
- Kisjelica, Darka, Analiza primjene Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku za period 2017 – 2022. godine, Akcija za ljudska prava, Podgorica, 2023
- Kolaković-Bojović, Milica, Pojam efikasnosti krivičnog postupka – razumemo li ideal kome težimo?, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2013
- Odluka o broju državnih tužilaca, („Sl. List CG“, br. 21/2015, 13/2018 i 7/2023)
- Odluka o broju sudija u sudovima, („Sl. list CG“ br. 25/2015, 62/2015, 47/2016, 83/2016, 79/2018 i 52/2023)
- Pravilnik o okvirnim mjerilima rada za određivanje potrebnog broja sudija i državnih službenika i namještenika u sudu, („Sl. list CG“, br. 17/2015)
- Pravilnik o okvirnim mjerilima rada za određivanje potrebnog broja državnih tužilaca i državnih službenika i namještenika u državnom tužilaštvu, („Sl. list CG“, br. 17/2015)
- Pravilnik o unutrašnjem poslovanju državnog tužilaštva, „Sl. list CG“, br. 54/10 i 44/12
- Radulović, Drago, Krivično procesno pravo, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, Podgorica, 2009
- Sudski poslovnik, „Sl. list CG“, br. 26/11, 44/12 i 2/14
- Stawa, Georg, Analiza potrebe za racionalizacijom pravosudne mreže, sa osvrtom na trenutnu situaciju i preporukama za dalji rad, septembar 2020. godine
- Trial Monitoring: A Reference Manual for Practitioners, Revised edition 2012, OSCE/ODIHR
- Ustav Crne Gore, („Sl. list CG“, br. 1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI)
- Uzelac, Alan, Pravo na pošteno suđenje: opći i građanskopravni aspekti čl. 6. st. 1. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (2010)
- Zakon o državnom tužilaštvu, („Sl. list CG“, br. 11/2015, 42/2015, 80/2017, 10/2018 i 76/2020)
- Zakon o specijalnom državnom tužilaštvu, („Sl. list CG“, br. 10/2015 i 53/2016)
- Zakon o sudovima, („Sl. list CG“, br. 11/2015 i 76/2020)
- Zakon o zabrani diskriminacije, („Sl. list CG“, br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017)

SUDSKA PRAKSA

- Anagnostopoulos protiv Grčke, predstavka br. 54589/00, 3 april 2003.
- Atanasova protiv Bugarske, predstavka br. 72001/01, 2. oktobar 2008.
- Benthem protiv Holandije, predstavka br. 8848/80, 23. oktobar 1985.
- Bijelić protiv Crne Gore i Srbije, Predstavka br. 11890/05, 28. april 2009.
- Brajović i drugi Crne Gore, predstavka br. 52529/12, 30. januar 2018. godine.
- Engel i dr. protiv Holandije, predstavke br. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, 8. jun 1976.
- Funke protiv Francuske, predstavka br. 10828/87, 25. februar 1993.
- Ingeisen protiv Austrije, predstavka br. 2614/65, 23. jun 1973.
- Mugoša protiv Crne Gore, predstavka br. 76522/12, 21. septembar 2016. godine.
- Odluka Ustavnog suda U-III br. 723/22, 12. oktobar 2022. godine
- Padalov protiv Bugarske, predstavka br. 54784/00, 10. avgust 2006.
- Presuda Upravnog suda U br. 12497/2022, od 20 decembra 2022. godine.
- Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva, predstavka br. 32555/96, 19. oktobar 2005.
- Salabiaku protiv Francuske, predstavka br. 10519/83, 7. oktobar 1988.
- Salesi protiv Italije, predstavka br. 13023/87, od 26. februara 1993. godine
- Sanders protiv Ujedinjenog Kraljevstva, predstavka br. 19187/91, 17. decembar 1996.
- Siništaj i drugi protiv Crne Gore, predstavke br. 1451/10, 7260/10 i 7382/10, 24. novembar 2015. godine.
- Vaudelle protiv Francuske, predstavka br. 35683/97, 30. januar 2001.
- Vučeljić protiv Crne Gore, predstavka br. 59129/12, 18. oktobar 2016. godine.
- Vukelić protiv Crne Gore, predstavka br. 58258/09, 4. jun 2013. godine.
- Vrhovni sud Crne Gore, Tpz br.24/16 od 27.09.2016. godine

ČLANOVI/CE UPRAVNOG ODBORA PROJEKTA

- **Mladenka Tešić**, Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori
- **Ksenija Jovičević Korać**, Vrhovni sud Crne Gore
- **Ivana Mašanović**, Ministarstvo pravde Crne Gore
- **Predrag Tabaš**, Sudski savjet Crne Gore
- **Milica Bogojević**, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore
- **Vukas Radonjić**, Specijalno državno tužilaštvo Crne Gore
- **Zlatko Vujović**, Centar za monitoring i istraživanje (CEMI)
- **Tea Gorjanc-Prelević**, Akcija za ljudska prava (HRA)

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9911-556-04-2
COBISS.CG-ID 27907076

ISBN 978-9911-556-04-2

9 789911 556042 >

